

GLOBAL ENTREPRENEURSHIP MONITOR

ENTREPRENØRSKAP I NORGE 2014

Gry Agnete Alsos, Tommy Høyvarde Clausen, Espen John Isaksen og Bjørn Willy Åmo

Handelshøgskolen i Bodø

Although data used in this work are collected by the GEM consortium, their analysis and interpretation are the sole responsibility of the authors.

GEM-BEGREPER

GEM – Global Entrepreneurship Monitor. Et internasjonalt, longitudinelt forskningsprosjekt som siden 1999 årlig har undersøkt omfanget av og forholdene for entreprenørskap i ulike land. I 2014 deltok 73 land i GEM prosjektet.

Etableringsforsøk – et etableringsforsøk skjer når noen aktivt planlegger en ny bedrift. Det forutsettes at gründeren er medeier i bedriften og at han eller hun i løpet av de siste 12 månedene har gjennomført konkrete aktiviteter for å få bedriften opp og gå. Aktiviteter som å sette sammen et etablererteam, investere i utstyr, spare penger til etableringen eller skrive en forretningsplan kan være eksempler på konkrete aktiviteter. For å regnes som et forsøk forutsettes det også at etablereren ikke har tatt ut lønn fra bedriften i mer enn 3 måneder.

Ny bedrift – en ny bedrift er under 42 måneder gammel, og gründeren har ikke mottatt lønn fra bedriften lengre enn den har eksistert.

Etablert bedrift – en etablert bedrift er en bedrift som er mer enn 42 måneder gammel.

TEA – Tidligfase Entreprenøriell Aktivitet. Dette er andelen av personer i befolkningen mellom 18 og 64 år som er involvert i etableringsforsøk og/eller nye bedrifter.

SAMMENDRAG OG HOVEDFUNN

ENTREPRENØRSKAPSAKTIVITET I NORGE 2014

I 2014 målte GEM lavere entreprenørskapsaktivitet i Norge enn i noe tidligere år vi har deltatt i GEM. TEA-raten har fortsatt å falle. I 2014 var 5,7 % av den voksne befolkningen i Norge involvert i oppstart av nye bedrifter. Det er menns engasjement i entreprenørskapsaktivitet som har gått ned, mens andelen kvinner som er involvert i entreprenørskap er relativt stabil. Holdningene til entreprenørskap preges av oppfatninger om at det finnes gode muligheter og forholdsvis lav frykt for å mislykkes, men også av manglende kompetanse og ferdigheter knyttet til det å etablere bedrift blant den norske befolkningen slik de vurderer det selv. De nye bedriftene er preget av lave ambisjoner når det gjelder produktinnovasjon, eksport og sysselsetting, men mer gjennomsnittlige ambisjoner knyttet til markedsinnovasjon sammenlignet med andre innovasjonsdrevne land. Som et spesialtema, belyser årets rapport entreprenørskapsaktivitet blant ansatte i eksisterende bedrifter (intraprenørskap). Det framkommer at norske arbeidstakere svært ofte er involvert i entreprenørskapsaktivitet på vegne av sin arbeidsgiver. Norge har det tredje høyeste nivået på intraprenørskapsaktivitet blant GEM-landene.

HOVEDFUNN

- Total tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA) har fortsatt å falle fra 6,3 i 2013 til 5,7 i 2014, og er på sitt laveste nivå siden målingene startet. Norge har et av de laveste TEA nivåene blant 29 innovasjonsdrevne land i GEM 2014.
- TEA blant kvinner er 4,0 i 2014, som er en liten økning fra 2013 da nivået var 3,6. En reduksjon i TEA blant menn, fra 8,9 i 2013 til 7,3 i 2014 utgjør dermed hele reduksjonen i TEA. Følgelig øker kvinners andel av TEA til 35 %, noe som er den høyeste kvinneandelen siden Norge ble med i GEM.
- Norge har ganske lave nivåer av personer involvert i tidligfase entreprenørskapsaktivitet. Norge har imidlertid en god balanse mellom omfanget av oppstartsforsøk og nye bedrifter, noe som tyder på at en forholdsvis stor andel av etableringsforsøkene faktisk ender i en ny bedrift.
- 63 % av den voksne befolkningen anser det å være gode muligheter for å starte en bedrift der de bor. Dette plasserer Norge på en andreplass blant de innovasjonsdrevne landene. Derimot er det bare 31 % som mener de har tilstrekkelig kunnskap til å starte en bedrift, noe som plasserer Norge fjerde sist blant de innovasjonsdrevne økonomiene. 33 % oppgi at redsel for å mislykkes hindrer at de selv vil forsøke å starte en bedrift. Andelen av den voksne befolkningen som sier at de har intensjon om å starte en bedrift i løpet av de neste tre årene, er 6,2 % i 2014.
- Når det gjelder entreprenørskapskultur, scorer Norge bra. Det er svært mange som mener at suksessfulle gründere har høy status i Norge, og entreprenørskap er ansett som et godt karrierevalg blant et flertall i befolkningen.
- Andelen av uformelle investorer i 2014 er 4,2 %, noe som er en økning i forhold til de siste årene.
- Mange av de norske tidligfasebedriftene har forholdsvis lave ambisjoner. 15 % av gründerne forventer å ha flere enn fem ansatte innen fem år, og 10 % forventer å ha mer enn 25 % eksport.
- Det er imidlertid betydelig entreprenørskapsaktivitet blant ansatte i Norge, såkalt intraprenørskap. 7,9 % av den voksne befolkningen i Norge er involvert i entreprenørskapsaktivitet på vegne av sin arbeidsgiver, noe som plasserer Norge på tredje plass blant alle GEM-landene i 2014.

GEM PROSJEKTET

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) har som mål å lette forståelsen for hvordan entreprenørskap påvirker økonomisk vekst, og å bidra til å identifisere faktorer som fremmer og/eller hemmer entreprenørskapsaktiviteten. GEM gir data til forskning, kunnskap om entreprenørskap globalt, og informasjon til beslutningstakere som vil utvikle effektiv og målrettet politikk og virkemidler for å stimulere til entreprenørskapsaktivitet.

1 GLOBAL ENTREPRENEURSHIP MONITOR

1.1 GEM-PROSJEKTET

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) er et forskningsprogram med formål å undersøke betydningen av entreprenørskap for nasjonal økonomisk vekst gjennom etableringen av relevante sammenlignbare datasett fra flere land på årlig basis. GEM er ledet og administrert fra Babson College i USA og er et samarbeid mellom en rekke land. Handelshøgskolen ved Universitetet i Nordland er den norske partneren i GEM, og har vært med hvert år siden 2000. Utgangspunktet for oppstarten av GEM var at tradisjonelle analyser av økonomisk utvikling og vekst har en tendens til å fokusere primært på bidrag fra store selskaper. GEM ser i stedet på hvilken rolle nye og små bedrifter spiller i økonomien. GEM 2014 er den sekstende årgangen denne globale entreprenørskapsundersøkelsen er gjennomført. Mer enn 206 000 personer i 73 ulike land deltok i undersøkelsen. Disse landene utgjør omlag 73 % av verdens befolkning og 90 % av verdens brutto nasjonalprodukt. Denne bredden gir et godt grunnlag for å analysere karakteristika og betydningen av entreprenørskap i økonomier med ulike utviklingsnivå og i ulike regioner.

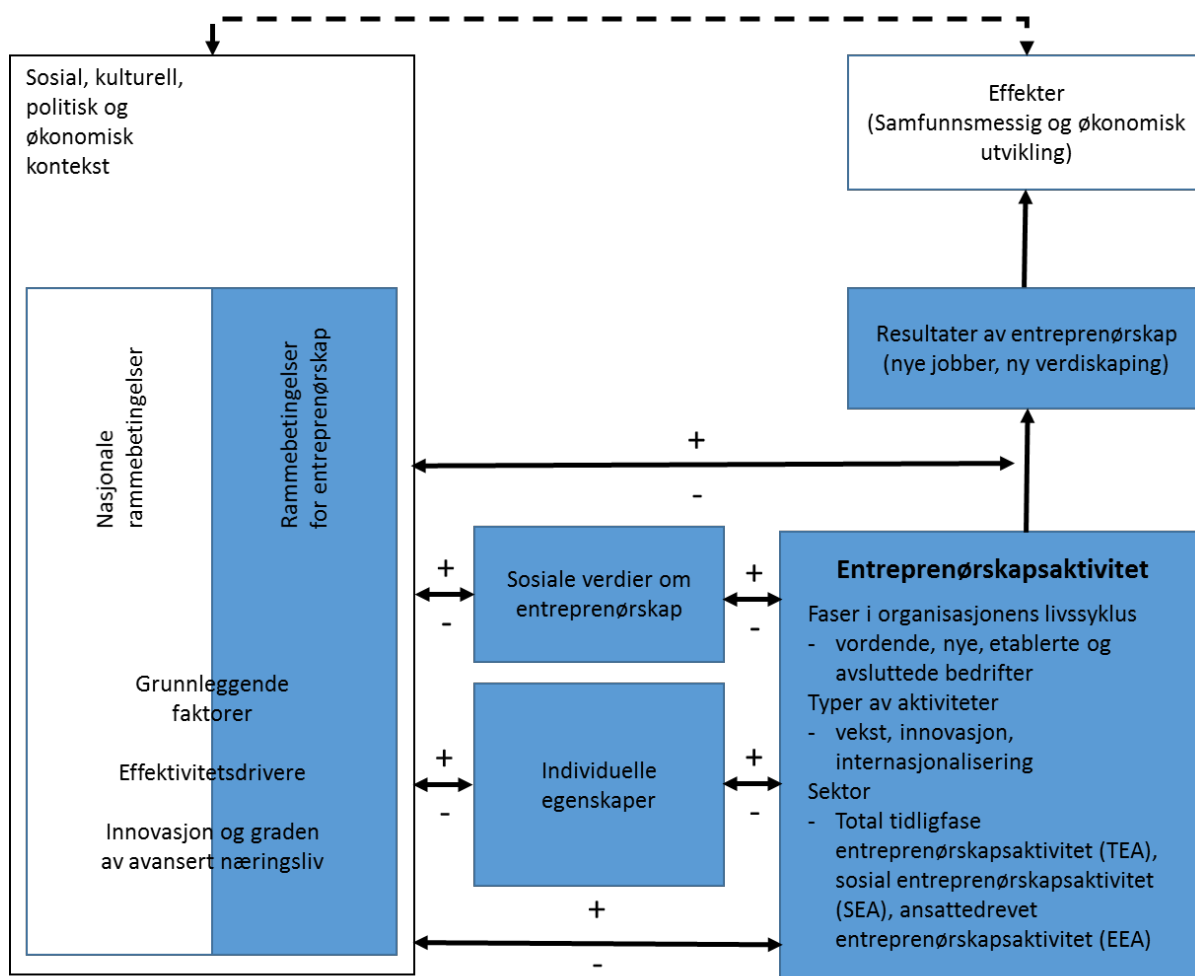
I sin ambisjon om å øke forståelsen for forholdet mellom entreprenørskap og økonomisk vekst, har GEM prosjektet følgende målsettinger:

- å muliggjøre sammenligning av nivåer av entreprenørskapsaktiviteten mellom land
- å vurdere i hvilken grad entreprenørskapsaktivitet påvirker økonomisk vekst i de enkelte land
- å identifisere faktorer som fremmer og/eller hemmer entreprenørskapsaktivitet, og
- å bidra med kunnskapsgrunnlag for utforming av effektiv og målrettet politikk og virkemidler for å stimulere til entreprenørskap

1.2 GEM-MODELLEN

Før GEM-prosjektet ble igangsatt, vektla de fleste studier av økonomisk vekst og nasjonal konkurranseevne bidraget fra store og etablerte bedrifter som de viktigste driverne av velstand i moderne økonomier. Målet med GEM var å forstå den relative betydningen av entreprenørskap på nasjonal økonomisk utvikling.

GEM-modellen tar som utgangspunkt at rammebetingelsene som stimulerer til entreprenørskapsaktivitet, kan være forskjellige fra det som er gunstig for vekst i etablerte virksomheter. Rammebetingelser for entreprenørskap påvirker individers beslutninger om å engasjere seg i entreprenørskapsaktivitet, noe som avhenger av den sosiale, politiske og økonomiske konteksten i de ulike landene. Forskningsmodellen som benyttes i GEM er en dynamisk modell som gradvis utvikles for å ta opp i seg ny kunnskap om entreprenørskap og for å gi rom for videre utforskning av mønstre oppdaget i tidligere GEM-studier. Den gjeldende modellen er illustrert i Figur 1.1.

Figur 1.1 Konseptuelt rammeverk for GEM 2014 (GEM-modellen)

De grunnleggende forutsetningene i det konseptuelle rammeverket for GEM er blant annet at entreprenørskapsaktivitet ikke er en individuell heroisk handling, men påvirkes av omgivelsene og rammebetingelsene. Entreprenørskapsaktivitet er et resultat av interaksjonen mellom et eller flere individers opplevelse av en forretningsmulighet, deres kapasitet til å handle for å gripe denne muligheten (særlig motivasjon og ferdigheter) OG de spesifikke rammebetingelsene i omgivelsene som individene befinner seg i.

GEM har vist at variasjonen i nivået på entreprenørskapsaktiviteten mellom land er relativt konstant, noe som bekrefter at det tar tid og langvarig politisk innsats for å kunne bygge de faktorene som virker positivt inn på entreprenørskap. Resultatene viser også at entreprenørskapsaktiviteter i ulike former viser positiv sammenheng med økonomisk vekst, men at denne sammenhengen varierer avhengig av hvor landene er i den økonomiske utvikling (Acs and Amorós, 2008; Van Stel mfl., 2005; Wennekers mfl., 2010). Kunnskapen som utvikles gjennom GEM bidrar til forskningsbasert utdanning og forskningsbasert politikkutforming, og GEM har som formål å bidra til økonomisk utvikling gjennom økt kunnskap.

GEM tar utgangspunkt i at den relative betydningen av rammebetingelser for entreprenørskap kan variere avhengig av hvilken fase av økonomisk utvikling et land befinner seg i (Bosma mfl., 2008). GEM benytter World Economic Forums typologi av land som klassifiserer land i henhold til faser av økonomisk utvikling basert på nivået på BNP per innbygger og i hvilken grad landene er faktordrevet i form av andelen råvareeksport i forhold til total eksport (Schwab og Salari-Martin, 2009). Typologien skiller mellom tre faser eller typer av økonomier: (1) Faktordrevne økonomier, som i hovedsak er

råvareprodusenter (jordbruk, kullproduksjon, utvinning av malm, olje, skog og mineraler), (2) Effektivitetsdrevne økonomier, hvor storskalaproduksjon er en viktig faktor for landets utvikling, og (3) Innovasjonsdrevne økonomier, der landets utvikling i stor grad bestemmes av innovasjon og nyskaping i næringslivet. Selv om alle tre typer av økonomisk aktivitet er til stede i alle land, varierer de relative bidragene til økonomisk utvikling. Til tross av stor produksjon av råvarer som metaller, fisk og olje, har Norge en innovasjonsdrevet økonomi. I denne rapporten velger vi i stor grad å sammenligne Norge med andre innovasjonsdrevne land fordi disse gir det mest relevante sammenligningsgrunnlaget. Figur 1.2 viser en oversikt over landene som er med i GEM 2014, herunder hvilke som har innovasjonsdrevne økonomier.

I innovasjonsdrevne land har det skjedd en gradvis forskyvning mot tjenestesektoren som ivaretar behovene til en stadig mer velstående befolkning. Industrisektoren er velutviklet, variert og avansert, og tar i økende grad i bruk ny teknologi. Dette henger vanligvis sammen med økt FoU og økt kunnskapsintensitet, noe som åpner for utvikling av innovative, mulighetssøkende entreprenørskapsaktiviteter. Små og innovative nye bedrifter kan oppnå en konkurransefordel i forhold til store, etablerte bedrifter gjennom å være nyskapende. Rammebetingelser som støtter mulighetsdrevet entreprenørskap er av særlig betydning for å bidra til fortsatt økonomisk vekst i innovasjonsdrevne land.

	Faktordrevne økonomier	Effektivitetsdrevne økonomier	Innovasjonsdrevne økonomier
Afrika	Angola, Botswana, Burkina Faso, Kamerun, Uganda	Sør-Afrika	
Asia og Oseania	India, Iran, Filippinene, Kuwait, Vietnam	Indonesia, Kazakhstan, Kina, Malaysia, Thailand	Australia, Japan, Singapore, Taiwan, Qatar
Latin-Amerika og Karibien	Bolivia	Argentina, Barbados, Belize, Brasil, Chile, Colombia, Costa Rica, Ecuador, El Salvadore, Guatemala, Jamaica, Mexico, Panama, Peru, Surinam, Uruguay	Puerto Rico, Trinidad & Tobago
Europa		Bosnia og Herzegovina, Georgia, Kosovo, Kroatia, Litauen, Polen, Romania, Russland, Tyrkia, Ungarn	Belgia, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Latvia, Luxembourg, Nederland, Norge, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spania, Storbritannia, Sveits, Sverige, Tyskland, Østerrike
Nord-Amerika			Canada, USA

Figur 1.2 Oversikt over land som er med i GEM 2014 etter region og økonomisk utviklingsnivå

1.3 DATAKILDER

For å kunne gjøre gode sammenligninger mellom land, gjør GEM en datainnsamling som er lik for de ulike deltakerlandene. Det samles data årlig fra to hovedkilder:

Befolkningsundersøkelse

Det gjennomføres en spørreundersøkelse av et utvalg av den voksne befolkningen i hvert land, nærmere bestemt personer mellom 18 og 64 år. Hvert av de deltakende landene gjennomfører undersøkelsen blant et tilfeldig representativt utvalg på minst 2 000 voksne. Undersøkelsene er utført i samme periode (mellom april og juni) og gjennomføres ved bruk av et standardisert spørreskjema som GEM-konsortiet er blitt enige om. Befolkningsundersøkelsen måler andelen av befolkningen som eier en veletablert bedrift, andelen som eier en ny bedrift, og andelen som forsøker å starte en ny bedrift. I tillegg til å måle ulike entreprenørskapsaktiviteter, blir også befolkningens holdning til entreprenørskap kartlagt. Personer som er involvert i entreprenørskap, blir også spurt om hvordan de vurderer framtidsutsiktene for virksomheten og hva som er deres ambisjoner og planer for videre utvikling. I 2014 deltok mer enn 206 000 personer i befolkningsundersøkelsene globalt.

Ekspertundersøkelsen

De nasjonale ekspertundersøkelsene er en viktig del av GEM som det gir innsikt i rammebetingelsene for entreprenørskap i hvert land. Det deltar hvert år minimum 36 eksperter fra hvert land, hvorav minimum 25 % skal være gründere og forretningspersoner, og minimum 50 % skal være fagpersoner. I tillegg tas det hensyn til geografisk foredling, kjønn, offentlig og privat sektor og erfaringsnivå. I 2014 deltok 3936 nasjonale eksperter fra de 73 landene.

Andre datakilder

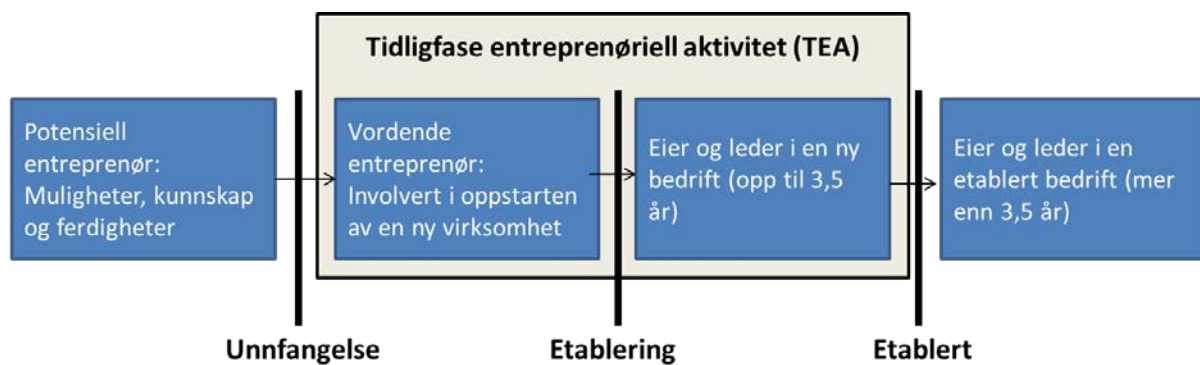
I tillegg til de årlige undersøkelsene, gjør GEM også bruk av data på nasjonalt nivå fra internasjonale datakilder som for eksempel Verdensbanken, Det internasjonale pengefondet og FN. Disse dataene benyttes til å dele inn land etter kategorier, og i analysene av forholdet mellom entreprenørskap og nasjonal økonomisk vekst.

1.4 HVORDAN GEM MÅLER ENTREPRENØRSKAP

En viktig målsetting for GEM er å måle entreprenørskapsaktivitet på en måte som gjør det mulig å sammenligne aktiviteten mellom land og over tid. Ulike nivåer av uformell virksomhet, variasjoner i juridiske og institusjonelle forhold mellom land og ulike tradisjoner, gjør at bruken av registerdata for nyregistrering av bedrifter ikke er gode for sammenligninger mellom ulike land. GEM fokuserer i stedet på den rollen enkeltpersoner spiller i entreprenørskapsprosessen. Personer som er engasjert i utvikling av ny virksomhet, bidrar gjennom dette til entreprenørskap i økonomien. GEM definerer entreprenørskap som:

"Ethvert forsøk på å etablere en ny virksomhet, både selvstendig næringsdrivende og nye selskaper, eller på å ekspandere e eksisterende virksomhet, gjennomført av en person, et team eller en etablert bedrift" (Reynolds, mfl., 1999)

GEM måler entreprenørskap som en prosess. Figur 1.3 viser en forenklet skisse av entreprenørskapsprosessen og hvordan GEM definerer de ulike fasene. GEM samler informasjon om personer som er i ferd med å etablere nye bedrifter eller som eier og leder etablerte bedrifter. Undersøkelsen fanger derfor informasjon om entreprenørielle holdninger, aktivitet og ambisjoner i ulike faser. Det primære målet på entreprenørskap som brukes av GEM, er Total Tidligfase Entreprenørskapsaktivitet (TEA), indikert av de to midterste boksene i Figur 1.3. TEA viser utbredelsen av bedriftsetableringsforsøk (vordende entreprenører) og nye bedrifter i den voksne befolkningen (18-64 år), og måler med dette nivået på entreprenørskapsaktivitet i et land.

Figur 1.3 Entreprenørskapsprosessen og GEMs definisjoner

I tillegg måles også ansattedrevet entreprenørskapsaktivitet (EEA), som er andelen ansatte i offentlig eller privat sektor som er involvert i entreprenørskapsaktivitet (ledende posisjon), slik som utvikling eller lansering av nye produkter eller tjenester, etablering av nye organisasjonsenheter eller avdelinger på vegne av sin arbeidsgiver. Disse målingene rapporterer vi for første gang i den norske rapporten.

HOVEDFUNN FRA DEN GLOBALE RAPPORTEN – GEM 2014

Kjennetegn ved personer og sosiale verdier

GEM gir innsikt i hvordan befolkningen i de ulike landene tenker om entreprenørskap:

- Personer i faktordrevne økonomier uttrykker en mer positiv holdning til entreprenørskap sammenlignet med effektivitetsdrevne og innovasjonsdrevne økonomier, og har også sterkere entreprenørskapsintensjoner.
- Frykten for å mislykkes er høyest blant personer i innovasjonsdrevne økonomier.
- Blant EU-landene framkommer det at land som opplever langvarige økonomiske problemer ikke skiller seg mye fra andre land når det gjelder vurderingen av egen kompetanse til å starte bedrift, men befolkningen i disse landene uttrykte vesentlig lavere oppfatning av at det eksisterer gode forretningsmuligheter.
- Befolkningen i EU-landene er også de som i lavest grad ser på det å starte egen virksomhet som et godt karrierevalg. Også andre sosiale verdier indikerer en dårlig utviklet entreprenørskapskultur i mange av de europeiske landene. Befolkningen i Afrika og Nord-Amerika opplever at gründere har høy status i samfunnet, og disse regionene synes å ha den sterkeste entreprenørskapskulturen.

Entreprenørskapsaktiviteter

Total tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA) er et sentralt mål i GEM og sier noe om andelen av befolkningen som er i ferd med å starte eller nylig har startet en bedrift. TEA har en tendens til å være høyest i de faktordrevne økonomiene. I 2014 viser resultatene høyest TEA i afrikanske økonomier som Kamerun, Uganda og Botswana, og bare Ecuador av ikke-afrikanske land kan vise til tilsvarende nivå. I disse landene er rundt en tredjedel av den voksne befolkningen (18-64 år) i gang med tidligfase entreprenørskapsaktivitet. De europeiske landene har de laveste TEA-nivåene sammen med blant annet Japan, Surinam og Russland.

I faktordrevne og effektivitetsdrevne økonomier er det en høy andel av entreprenørskapsaktiviteten som er drevet av nødvendighet (henholdsvis 28 og 27 %). I de innovasjonsdrevne økonomiene er den langt største delen av entreprenørskapsaktiviteten mulighetsdrevet. Gründerne oppgir muligheten til å gjøre en forbedring som viktigste årsak til oppstarten. Norge, sammen med Singapore, Frankrike og Japan, skiller seg ut med en svært høy andel mulighetsdrevet entreprenørskap (70 %).

Dynamikken i næringslivet

For å bygge et stabilt, men levende næringsliv, er det viktig å ha en hensiktsmessig struktur bestående av både tidligfaseentreprenører og etablerte bedrifter. Det er også bra med en passende dynamikk i næringslivet der det er en noe høyere rate av etableringer og en noe lavere rate av nedleggelser. GEM ser på denne dynamikken ved å analysere frekvensen av involvering som gründere i etablerte bedrifter og frekvensen av involvering som gründere i nedleggelse av bedrifter blant den voksne befolkningen.

Relasjonen mellom nivået på tidligfaseentreprenørskap og etablerte bedrifter henger sammen med stadium i den økonomiske utviklingen. I faktordrevne økonomier er omfanget av tidligfaseentreprenørskap svært stort sammenlignet med omfanget av etablerte bedrifter, i effektivitetsdrevne økonomier er forskjellen mindre mens det i innovasjonsdrevne økonomier er omtrent samme nivå på TEA som på andelen personer involvert i etablerte bedrifter. Tendensen når det gjelder nedleggelser er den samme, det er høyere andel nedleggelser i de faktordrevne (11 %) og lavest i de innovasjonsdrevne økonomiene (2,7 %).

De europeiske økonomiene har et ganske balansert nivå av nye og etablerte bedrifter. Dynamikken er forholdsvis lav, noe som indikerer et mer effektivt økosystem for entreprenørskap (utdanning, FoU-overføring, finansiering og regelverk) som hjelper nye aktører i næringslivet. Men et såpass lavt nivå av tidligfase entreprenørskapsaktivitet kan true økonomien i en krisesituasjon. Eksempelene Hellas og Spania, som har et lavere nivå av TEA sammenlignet med av etablerte bedrifter, indikerer slike utfordringer.

Egenskaper ved entreprenørskapsaktiviteten

GEM er også opptatt av ambisjonsnivået for de nye bedriftene. Også her er det variasjoner mellom regioner og typer av økonomier:

- De nordamerikanske landene (Canada og USA) skiller seg ut med en høy andel optimistiske forventninger til at de nye bedriftene skal skape mange jobber. Afrikanske og latinamerikanske har de laveste forventningene til vekst i de nyetablerte bedriftene. I EU-landene skiller Hellas og Spania seg ut med lave vekstanslag i bedriftene.
- De nordamerikanske etableringsforsøkene er også de mest innovasjonsorienterte, mens de europeiske landene har nyetableringene med høyest ambisjoner når det gjelder internasjonalisering.

Kilde: Singer, Amorós og Moska (2015) Global Entrepreneurship Monitor. 2014 Global Report. Global Entrepreneurship Research Association, Babson College, Wellesley, MA.

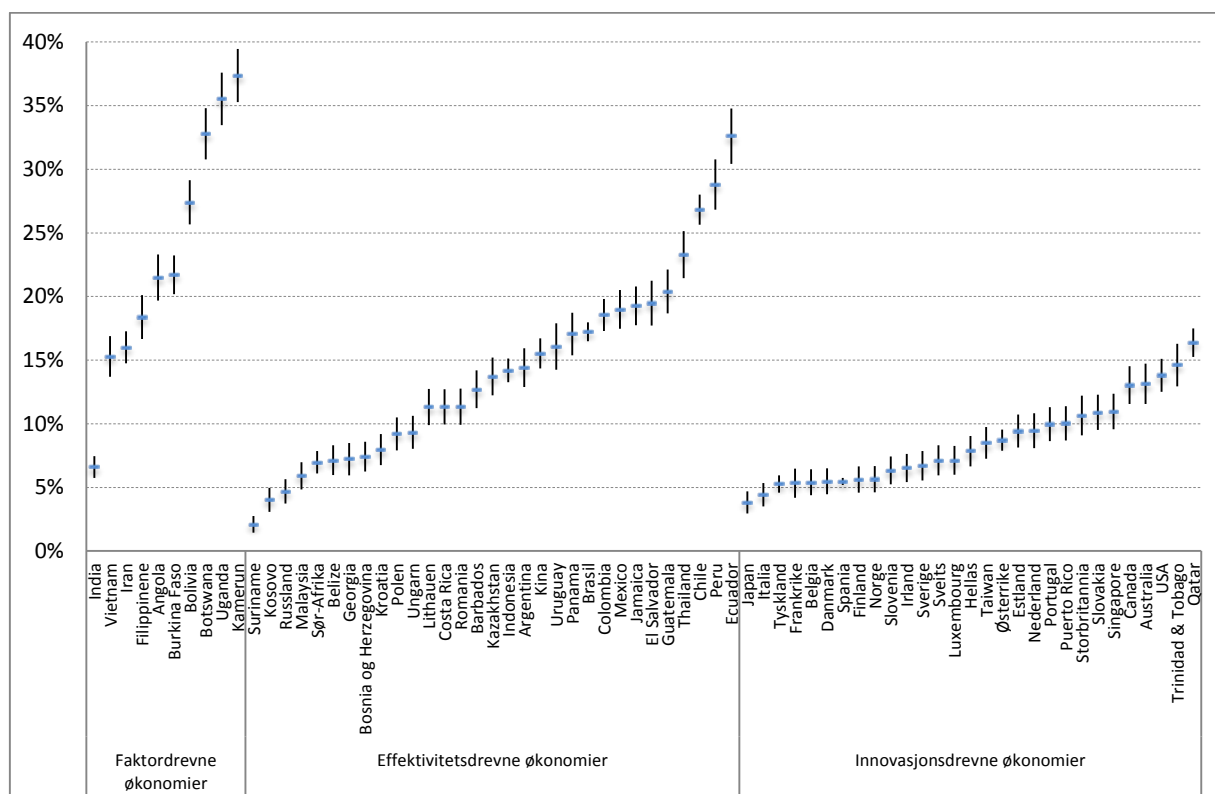
2 ENTREPRENØRSKAP I NORGE OG ANDRE INNOVASJONSDREVNE ØKONOMIER

Dette kapitlet beskriver entreprenørskapsaktiviteten i Norge i 2014 og hvordan den har utviklet seg over tid. Statusen for entreprenørskap i Norge er også sammenlignet med nivået i andre innovasjonsdrevne land i 2014. Dette er de landene som de er mest naturlig å sammenligne Norge med fordi de er i omtrent samme stadium i den økonomiske utviklingen. Dette er de landene som har de mest utviklede økonomiene, og der innovasjon og nyskaping i næringslivet er av stor betydning for videre utvikling. Definisjonen av innovasjonsdrevne land er redegjort for i kapittel 1.

Først tar vi imidlertid et lite blikk på den globale entreprenørskapsaktiviteten i 2014, med data fra alle de 73 landene som var med i GEM i år.

2.1 ENTREPRENØRSKAPSAKTIVITET I GEM-LANDENE

GEM har over tid vist at entreprenørskapsnivået i et land har sammenheng med hvilket nivå landet er på i den økonomiske utviklingen. Som beskrevet i kapittel 1, klassifiserer GEM landene i tre kategorier; faktordrevne, effektivitetsdrevne og innovasjonsdrevne økonomier. Figur 2.1 viser total tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA) i alle landene som inngår i GEM i 2014. I likhet med tidligere år, er entreprenørskapsnivået generelt vesentlig lavere i de innovasjonsdrevne økonomiene sammenlignet med faktordrevne og effektivitetsdrevne økonomier.

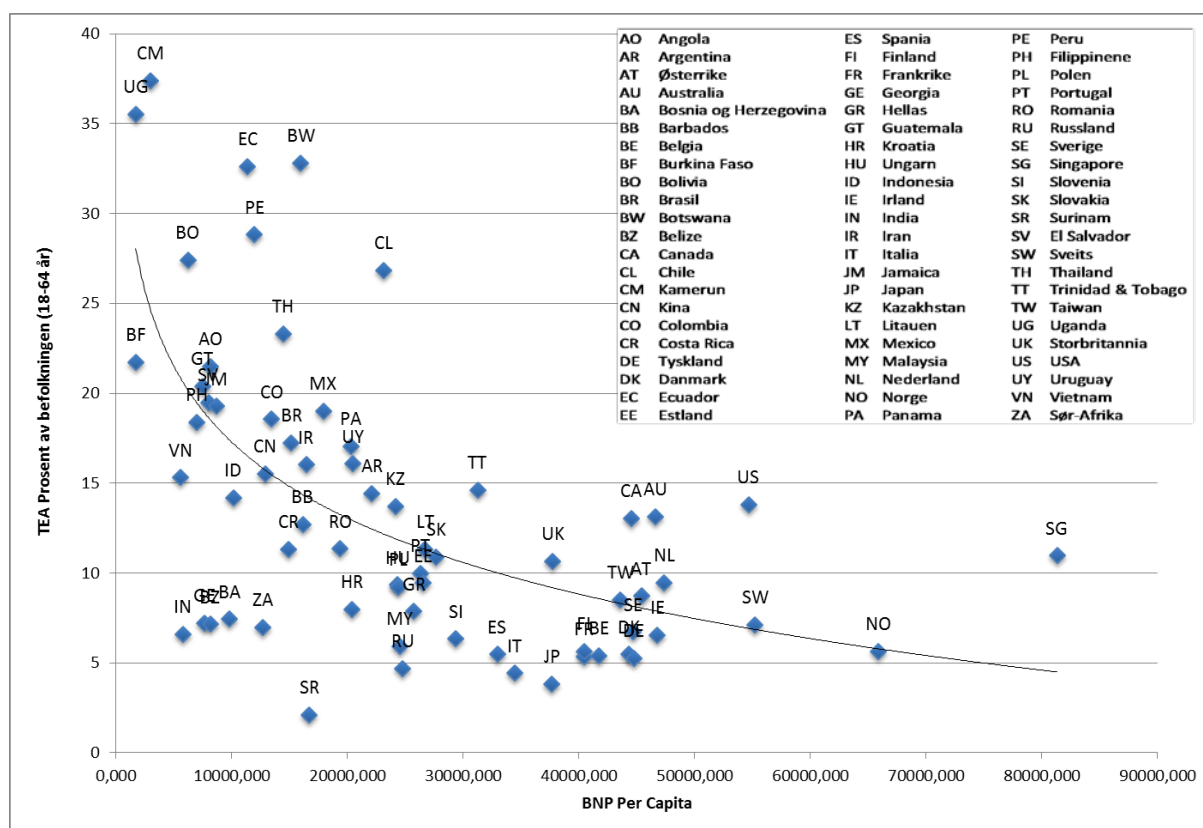

Figur 2.1 Total entreprenørskapsaktivitet (TEA) etter økonomisk utviklingsnivå. Alle GEM-land 2014. (Verdier og konfidensintervaller)

Det er også mindre variasjon mellom de innovasjonsdrevne landene. Blant de faktordrevne og effektivitetsdrevne økonomiene befinner det seg både land med svært lavt entreprenørskapsnivå, som India, Suriname, Kosovo og Russland, og land der en svært høy andel av befolkningen er involvert i entreprenørskap, slik som Botswana, Uganda, Kamerun og Ecuador. Mange av disse landene har stort

omfang av nødvendighetsentreprenørskap. I de innovasjonsdrevne landene er hoveddelen av entreprenørskapsaktiviteten motivert av forretningsmuligheter mer enn nødvendighet.

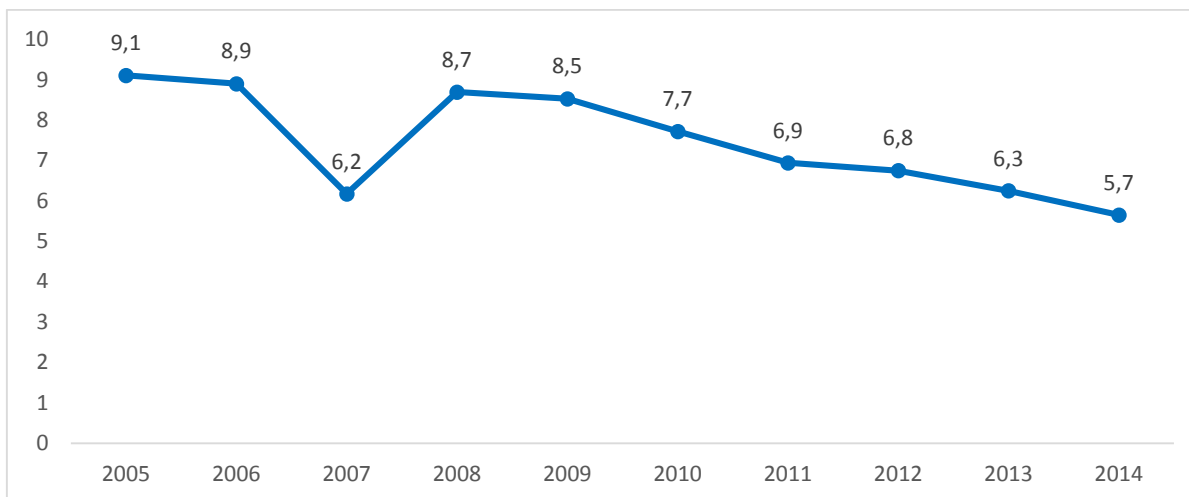
Et av hovedmålene for GEM er å undersøke sammenhengen mellom entreprenørskapsaktivitet og økonomisk utvikling. Figur 2.2 viser sammenhengen mellom tidligfaseentreprenørskap og BNP per capita i GEM-landene. Den generelle sammenhengen er at jo høyere BNP per capita i et land, jo lavere er entreprenørskapsnivået. Norge ligger mitt på trendkurven med høyt BNP og forholdsvis lavt entreprenørskapsnivå. Dette indikerer en forholdsvis stabil økonomi, der også etablerte bedrifter utnytter nye forretningsmuligheter og i stor grad bidrar til å fornye verdiskapingen. I kapittel 5 ser vi nærmere på entreprenørskapsaktivitet gjennomført i etablerte bedrifter. I dette kapitlet skal vi se nærmere på nyetableringsaktiviteten i Norge.

Figur 2.2 Total entreprenørskapsaktivitet (TEA) i forhold til BNP per capita. Alle GEM-land 2014.

2.2 TIDLIGFASE ENTREPRENØRSKAPSAKTIVITET I NORGE

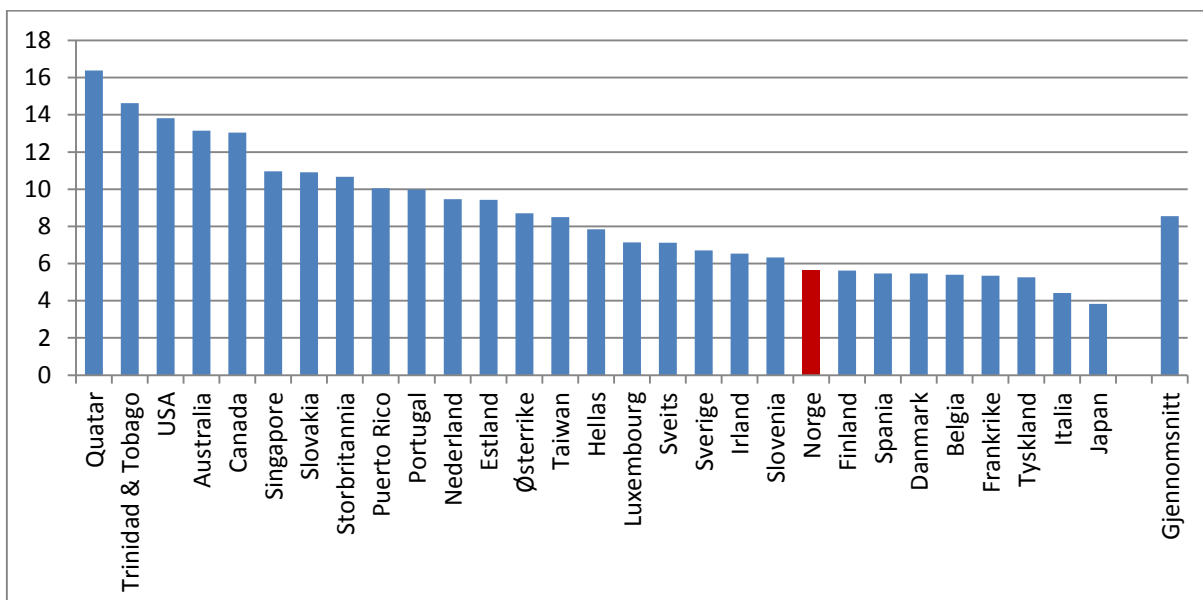
Figur 2.3 viser utviklingen i nivået på tidligfase entreprenørskapsaktivitet i Norge de siste ti årene. I 2014 var 5,7 % av de spurte individene involvert i entreprenørskap, enten i et bedriftsetableringsforsøk eller som eiere og ledere i nye bedrifter. Dette er et lavt nivå sammenlignet med tidligere år, og en fortsettelse av den negative trenden etter flere gode år fram til og med 2009. 5,7 % er den laveste TEA som er målt for Norge de årene GEM har vært gjennomført.

Figur 2.3 Total tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA) i Norge 2002-2014

Målingen for GEM 2014 ble gjennomført sommeren 2014, altså før nedgangen innen olje og offshore. Situasjonen var preget av et stramt arbeidsmarked, samtidig som turbulensen i internasjonal økonomi hadde begynt å påvirke den norske økonomien, og dermed skapt større usikkerhet for næringsvirksomhet.

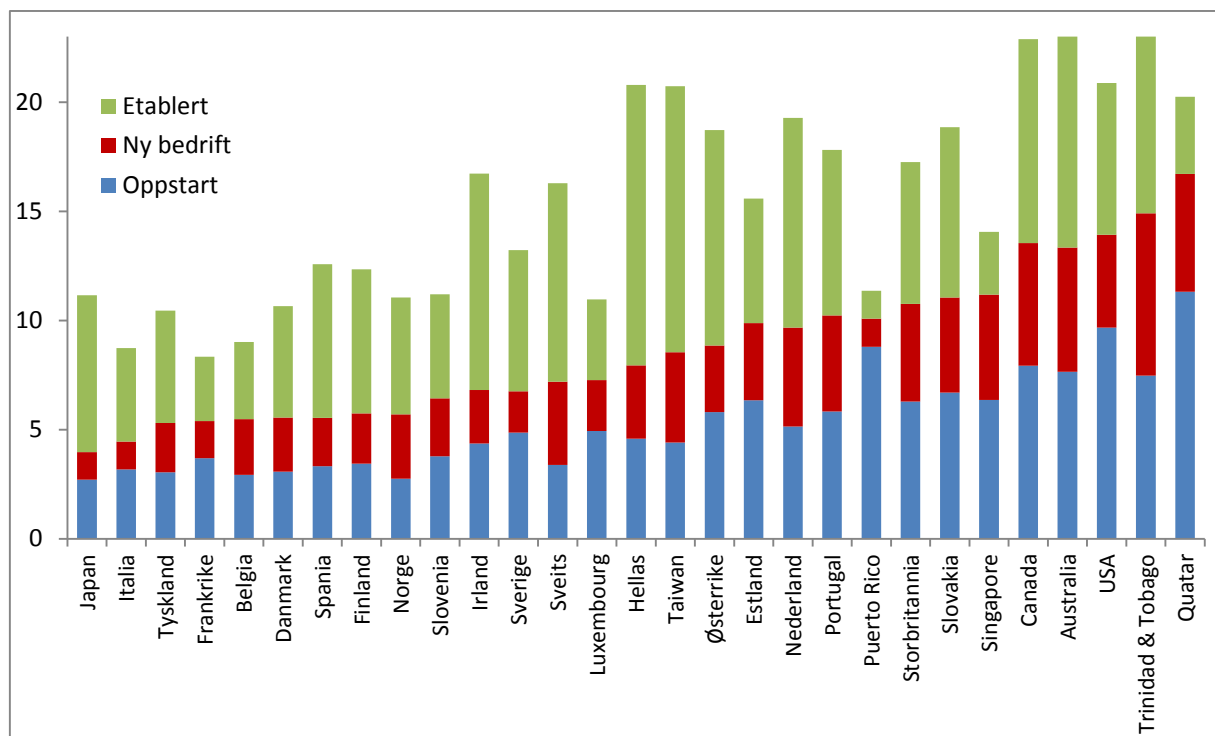
Figur 2.4 viser TEA i Norge sammenlignet med de andre innovasjonsdrevne landene. Norge rangerer som nummer 21 av 29 land, med en TEA som ligger godt under gjennomsnittet. Dette er omtrent samme plassering som i 2013. I årene før 2013 var Norge vanligvis rangert høyere på listen og plassert nærmere eller over gjennomsnittet for de innovasjonsdrevne landene. Resultatene for 2014 viser at 2013 ikke var et unntaksår, men at Norge vedvarer å ha en lav TEA sammenlignet med andre innovasjonsdrevne land. TEA for Norge har fortsatt å falle samtidig som TEA har økt for en god del andre land. De andre nordiske landene ligger imidlertid omtrent på samme nivå som Norge.

Figur 2.4 Total tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA) i innovasjonsdrevne land 2014

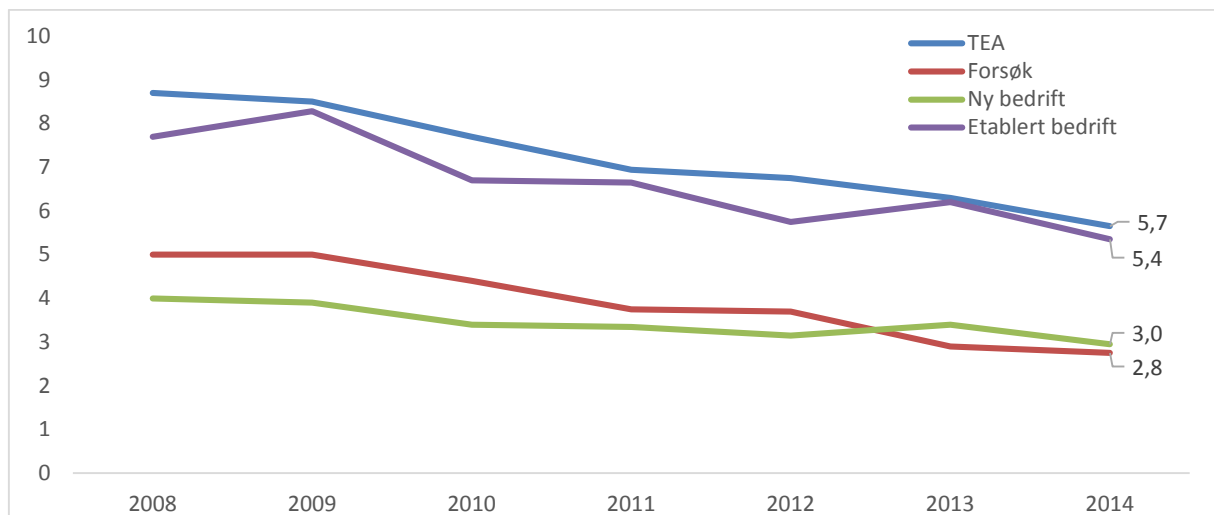
2.3 DYNAMIKKEN I NÆRINGSLIVET

I et levende og velfungerende næringsliv finnes det en god balanse mellom nye etableringsforsøk og etablerte bedrifter. Det at bedrifter som ikke lenger er levedyktige og tilpasset markedets behov forsvinner og erstattes med nye bedrifter, er en sunn dynamikk og en viktig kilde til innovasjon og utvikling i næringslivet som helhet. Blir denne dynamikken for kraftig med for stor utskifting, skaper det usikkerhet og økt risiko og er ikke bra for økonomien. Figur 2.5 viser fordelingen mellom personer involvert i nye etableringsforsøk, nye bedrifter og etablerte bedrifter i Norge sammenlignet med de andre innovasjonsdrevne landene i GEM. Sammenlignet med de andre landene, er Norge i det nedre sjiktet når det gjelder både oppstartsforsøk og nye bedrifter, som altså er det som gir en forholdsvis lav TEA. Imidlertid har vi en fin balanse mellom forsøk og nye bedrifter, noe som tyder på at en forholdsvis stor andel av etableringsforsøkene ender i en ny bedrift. Dette i motsetning til land som for eksempel Sverige, Østerrike og USA der andelen som er involvert i etableringsforsøk er omtrent dobbelt så stor som andelen involvert i nyetablerte bedrifter. I Norge er andelen personer involvert som eiere i etablerte bedrifter på nivå med omfanget av TEA, noe som indikerer en noe høyere dynamikk i næringslivet enn en del av de andre verseuropeiske landene.

Figur 2.5 Bedriftsetableringsforsøk, nye bedrifter og etablerte bedrifter, innovasjonsdrevne land 2014

Figur 2.5 viser utviklingen over tid i Norge når det gjelder etableringsforsøk, nye og etablerte bedrifter. Alle disse nivåene er redusert de siste årene, i samsvar med utviklingen i TEA som vi presenterte tidligere. Forholdet mellom etablerte bedrifter og tidligfase entreprenørskap har vært omtrent det samme siden TEA begynte å falle fra 2009. De siste to årene har andelen involvert i nye bedrifter blitt marginalt høyere enn andelen involvert i etableringsforsøk. Dette kan indikere at den norske befolkningen er blitt noe mer forsiktig med hensyn til å forsøke å etablere bedrifter, men at de som forsøker har minst like stor sannsynlighet som tidligere for å klare å etablere bedriften.

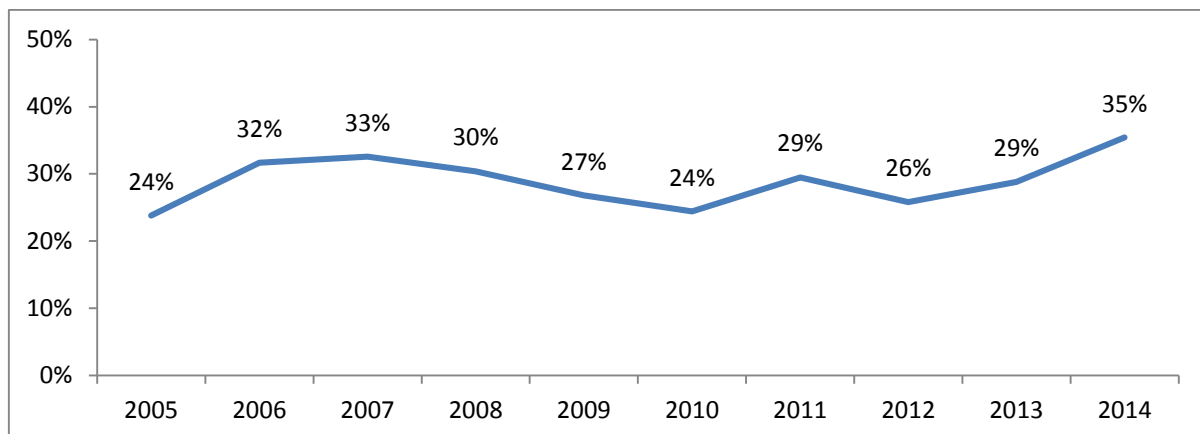
Figur 2.6 Næringslivets dynamikk. Bedriftsetableringsforsøk, nye bedrifter og etablerte bedrifter, Norge 2005-2014

2.4 KVINNERS OG MENNS ENTREPRENØRSKAP

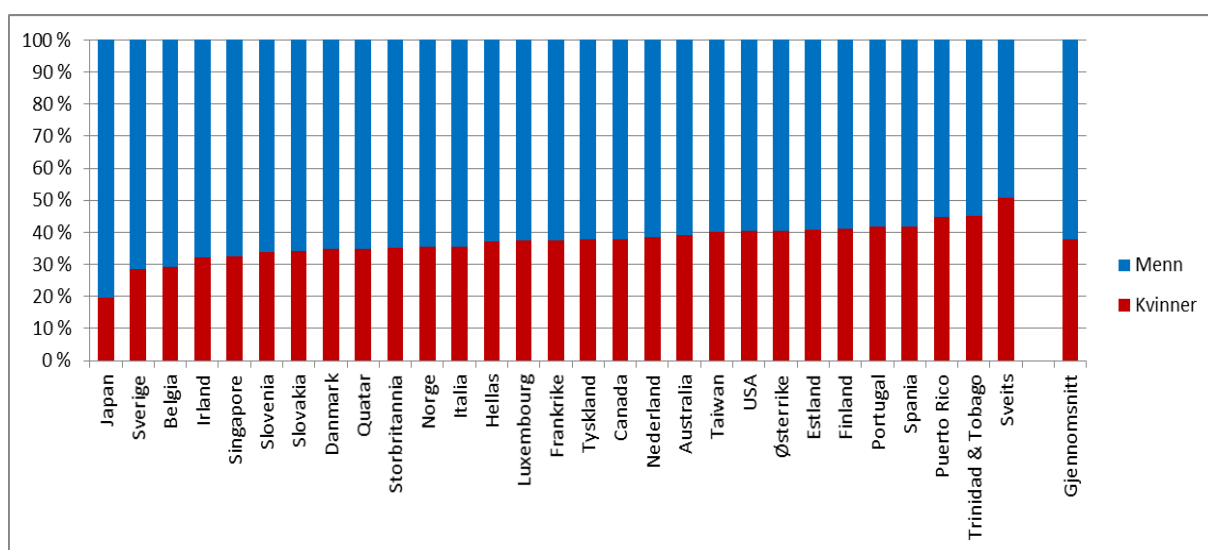
Et spørsmål som har vært sentralt i den norske policydebatten om entreprenørskap over mange år, er den forholdsvis lave andelen kvinner som er involvert i entreprenørskap i Norge. Regjeringens målsetting om 40% kvinneandel i 2013 ble ikke nådd. Tidligere GEM-rapporter har vist at til tross for at kvinneandelen varierer litt fra år til år, har det, om en ser over en lengre tidsperiode, vært bare en helt marginal økning i andelen kvinner blant gründerne. Nærmere analyser har også vist at variasjonen i andelen kvinner først og fremst kan tilskrives variasjoner i menns entreprenørskapsnivå, mens kvinners involvering i tidligfase entreprenørskapsaktivitet er relativt stabilt over tid.

Dette kommer også fram i årets undersøkelse. I 2014 øker kvinneandelen betydelig (jfr. Figur 2.7) og den er for første gang så høyt som 35 %. Dette fører til at Norge "kryper oppover" på rangeringen av andelen kvinners entreprenørskap blant de innovasjonsdrevne landene, som vist i Figur 2.8. For første gang på mange år, har Norge en høyere kvinneandel enn Sverige. Figur 2.9 viser at denne økningen i hovedsak skyldes at TEA for menn reduseres betydelig i forhold til 2013, mens kvinners entreprenørskap øker marginalt. Totalt sett fører dette til en reduksjon i samlet TEA, samt at kvinner altså har en høyere andel av denne aktiviteten.

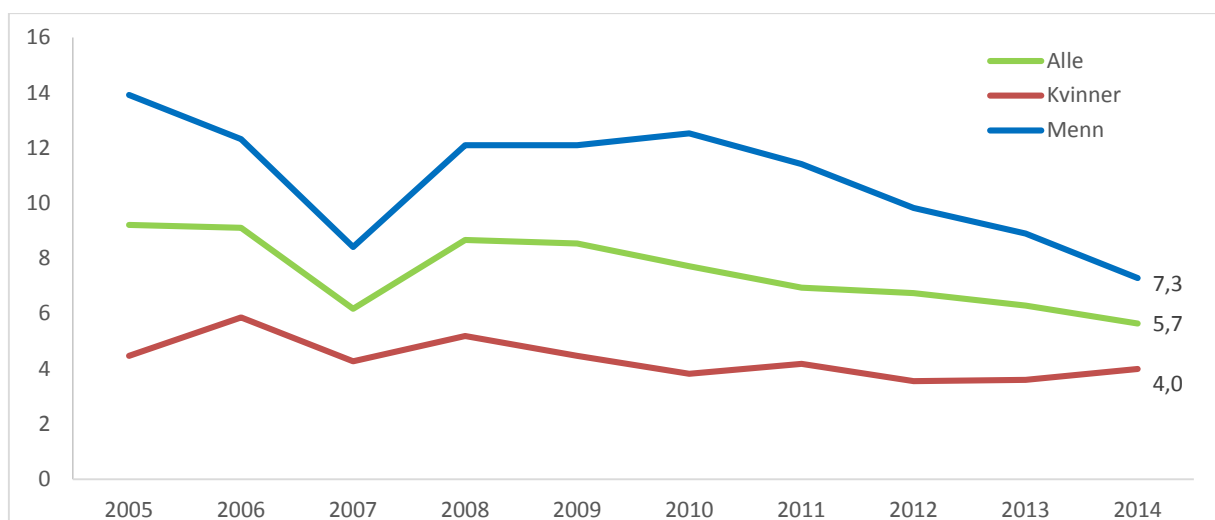
Det at kvinners og menns entreprenørskapsaktivitet ikke følger de samme trendene over tid, er en interessant observasjon. Det indikerer at kvinners og menns entreprenørskap påvirkes av til dels ulike faktorer. Deler av dette kan ha med kjønnsdelingen når det gjelder utdanning og bransjer eller typer av bedrifter som etableres. Men vi har så langt lite kunnskap om hvordan kjønn faktisk påvirker entreprenørskapsaktiviteten, utover at det er færre kvinner enn menn som starter bedrift.

Figur 2.7 Andel kvinner blant personer involvert i tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA), Norge 2005-2014

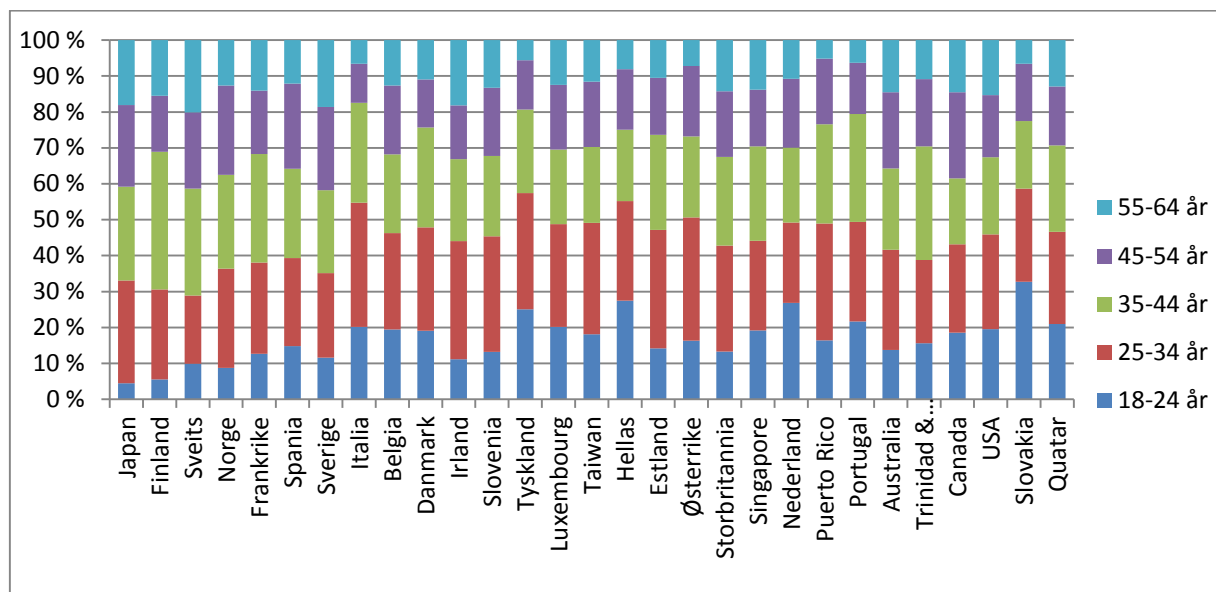
Figur 2.8 Andel TEA kvinner og menn, innovasjonsdrevne land 2014

Figur 2.9 Tidligfase entreprenørskapsaktivitet (TEA), kvinner og menn 2005-2014

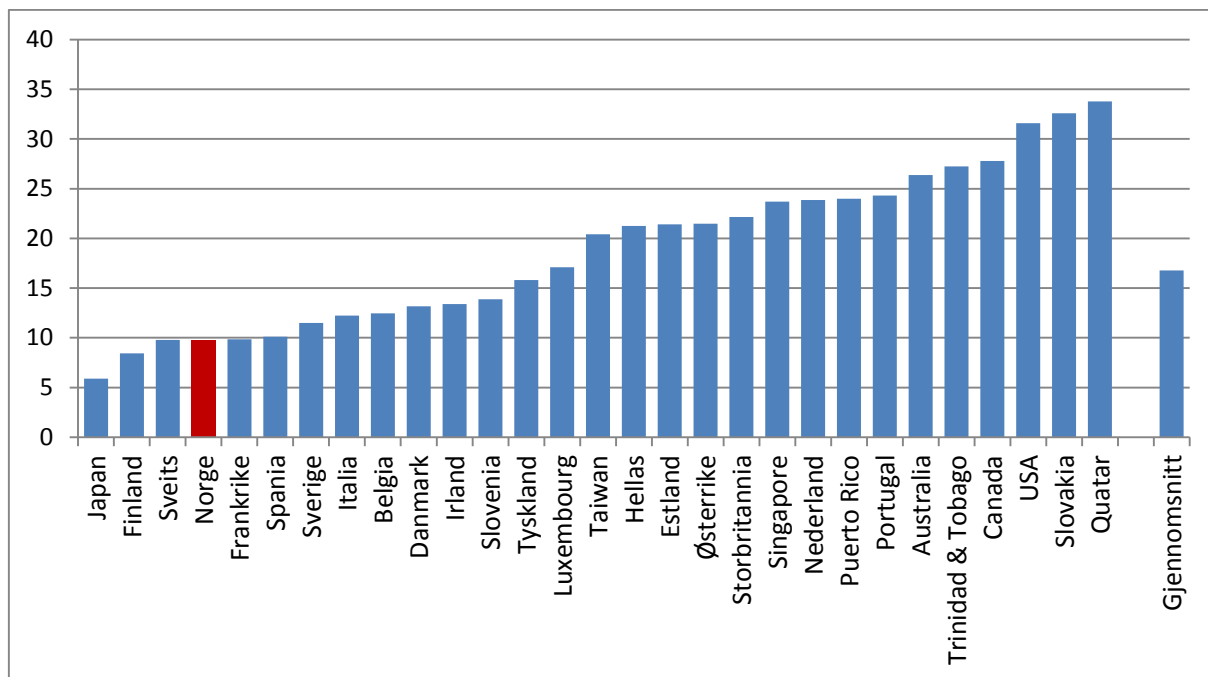
2.5 ENTREPRENØRSKAP BLANT ULIKE ALDERSGRUPPER

Figur 2.10 viser aldersfordelingen blant personer som er involvert i tidligfase entreprenørskap i innovasjonsdrevne land. Sammenlignet med de andre landene, er det i Norge relativt lav andel av de aller yngste involvert i entreprenørskap, noe som blant annet kan forklares med at unge i Norge ofte tar lange utdanningsløp og med at ungdomsledigheten er forholdsvis lav sammenlignet med en del av de andre landene. Norge og Sverige har begge en forholdsvis høy andel personer over mellom 45 og 54 år som er engasjert i entreprenørskapsaktivitet. Dette er fordelaktig siden erfaring fra arbeid, bransjee erfaring og ledererfaring ofte har vist seg å være positivt relatert til utviklingen i nye bedrifter.

Figur 2.10 Andel TEA fordelt på ulike aldersgrupper, innovasjonsdrevne land 2014

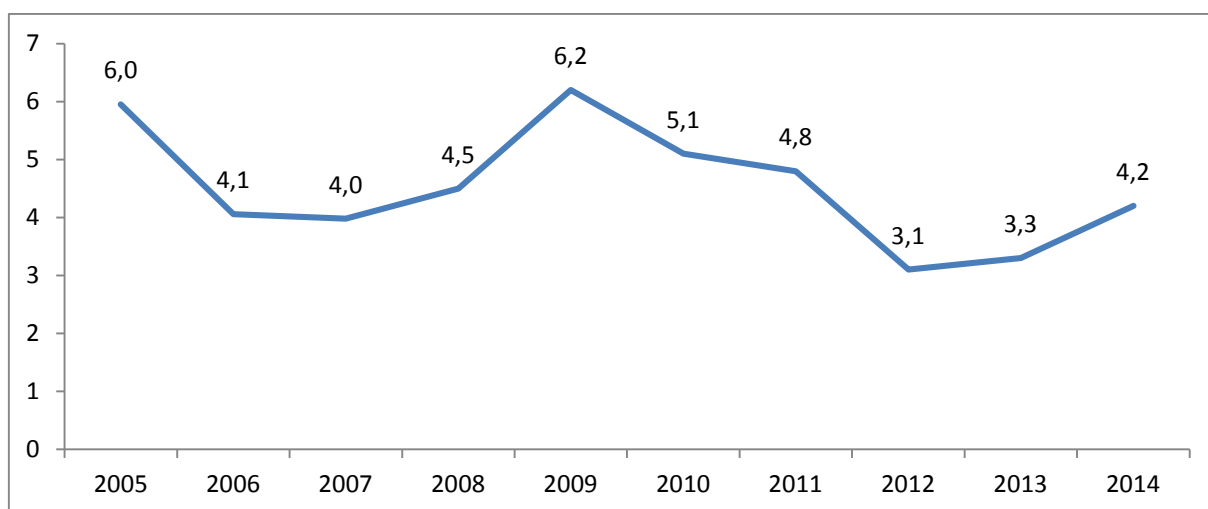
Vi har også sett nærmere på gruppen unge gründere, definert som personer under 35 år som er involvert i tidligfase entreprenørskapsaktivitet. Figur 2.11 viser andelen unge gründere i de innovasjonsdrevne landene. I Norge er 37 % av personene som er involvert i tidligfase entreprenørskap under 35 år. TEA blant personer mellom 18 og 34 år var i 2014 på 9,8, noe som altså er høyere enn gjennomsnittet for den Norske befolkningen, men likevel er lavt sammenlignet med andre innovasjonsdrevne land. Det er bare Japan og Finland som har lavere TEA blant unge enn Norge, mens Sveits og Spania er på omtrent samme nivå.

Figur 2.11 TEA i aldersgruppen 18-34 år, innovasjonsdrevne land 2014

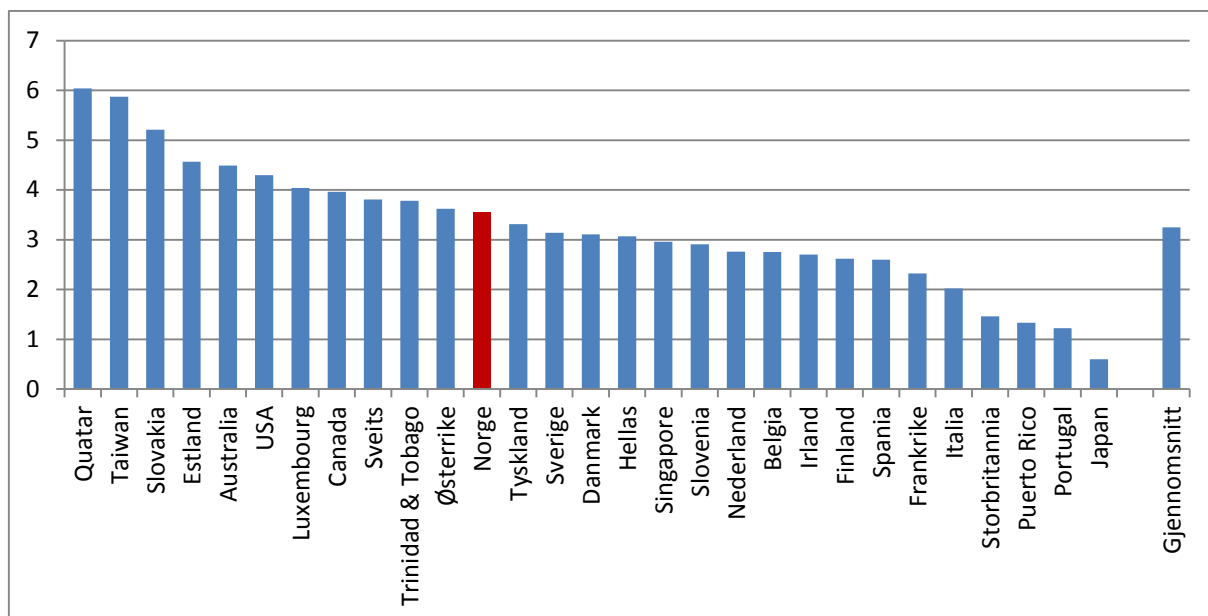
2.6 UFORMELLE INVESTORER

En annen måte å være involvert i entreprenørskap på, uten selv å starte en ny bedrift, er å investere kapital i nye bedrifter. Uformelle investorer, også kalt forretningsengler, er av avgjørende betydning for mange oppstartsbedrifter. Dette gjelder særlig de som har ambisjoner om vekst eller innovasjon, da disse oftest har behov for kapital som ikke alltid lar seg skaffe gjennom bank og andre institusjonelle finansieringsordninger. Tilgangen på risikokapital kan være avgjørende for slike bedrifters vekst og utvikling. Figur 2.12 viser utviklingen i omfanget av uformelle investorer i Norge over tid, målt som andel av den voksne befolkningen. Uformelle investorer er definert som personer som i løpet av de siste tre årene har investert kapital i nye bedrifter som de selv ikke har vært med å starte (unntatt kjøp av aksjer eller aksjefond). Mange uformelle investorer er selv gründere eller har tidligere vært gründere, og bruker kapital opptjent gjennom gründervirksomheten til å investere i andre bedrifter.

Figur 2.12 Uformelle investorer, Norge 2005-2014

I GEM 2013 så vi at nedgangen omfanget av uformelle investorer som kom etter finanskrisen, flatet ut. I 2014 er omfanget igjen økt. 4,2 % av den voksne befolkningen oppgir nå at de har investert kapital i nye bedrifter som de selv ikke har vært med å starte. Dette plasserer Norge omtrent midt på treet blant de innovasjonsdrevne landene (Figur 2.13). Omfanget av uformelle investorer forteller noe om tilgangen på kapital til risikoinvesteringer. Det forteller også noe om hvordan erfarne gründere vurderer framtidsutsiktene for nyetableringer. Tilgangen på kapital fra uformelle investorer vil være viktig for vekstmulighetene i entreprenørielle bedrifter. At den negative trenden nå synes å være snudd, er et positivt trekk, som peker litt i motsatt retning av den fortsatte nedgangen i omfanget av tidligfase entreprenørskapsaktivitet.

Figur 2.13 Uformelle investorer, innovasjonsdrevne land. 2014

2.7 OPPSUMMERING ENTREPRENØRSKAP I NORGE

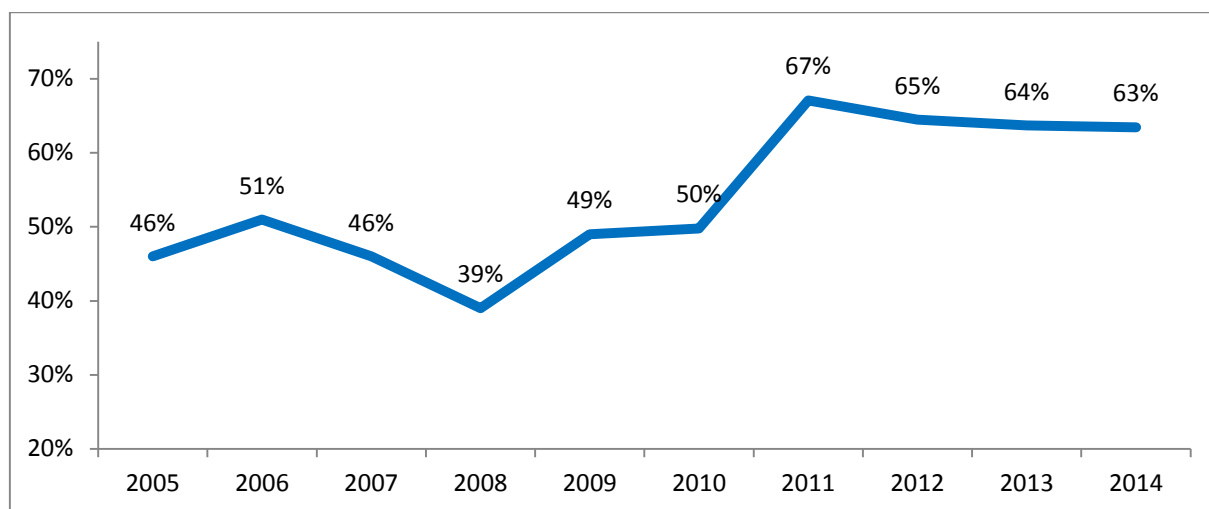
Så langt har vi sett at tidligfase entreprenørskapsaktivitet i Norge fortsetter den fallende trenden. I 2014 hadde Norge det laveste nivået av tidligfase entreprenørskapsaktivitet siden målingene i GEM startet. Norge er dermed blant de landene med lavest TEA. Vi så videre at nedgangen utelukkende tilskrives at menn er mindre involvert i entreprenørskapsaktivitet enn tidligere, mens kvinners involvering i entreprenørskap er stabilt. Dette gjør at kvinneandelen blant tidligfaseentreprenørene øker, og er for første gang så høy som 35 %. Det er flere tidligfaseentreprenører blant unge enn blant gjennomsnittet av befolkningen. Sammenlignet med andre land, er imidlertid TEA blant unge under 35 år likevel forholdsvis lav i Norge. På den positive siden, ser nedgangen i omfanget av uformelle investorer ut til å ha snudd og går noe opp igjen i 2014. Dette er viktig for tilgangen på kapital for innovative og vekstorienterte bedrifter. I neste kapittel ser vi nærmere på faktorer som kan forklare utviklingen i entreprenørskapsaktiviteten i den norske befolkningen; verdier, holdninger og kompetanse knyttet til entreprenørskap.

3 HOLDNINGER TIL ENTREPRENØRSKAP

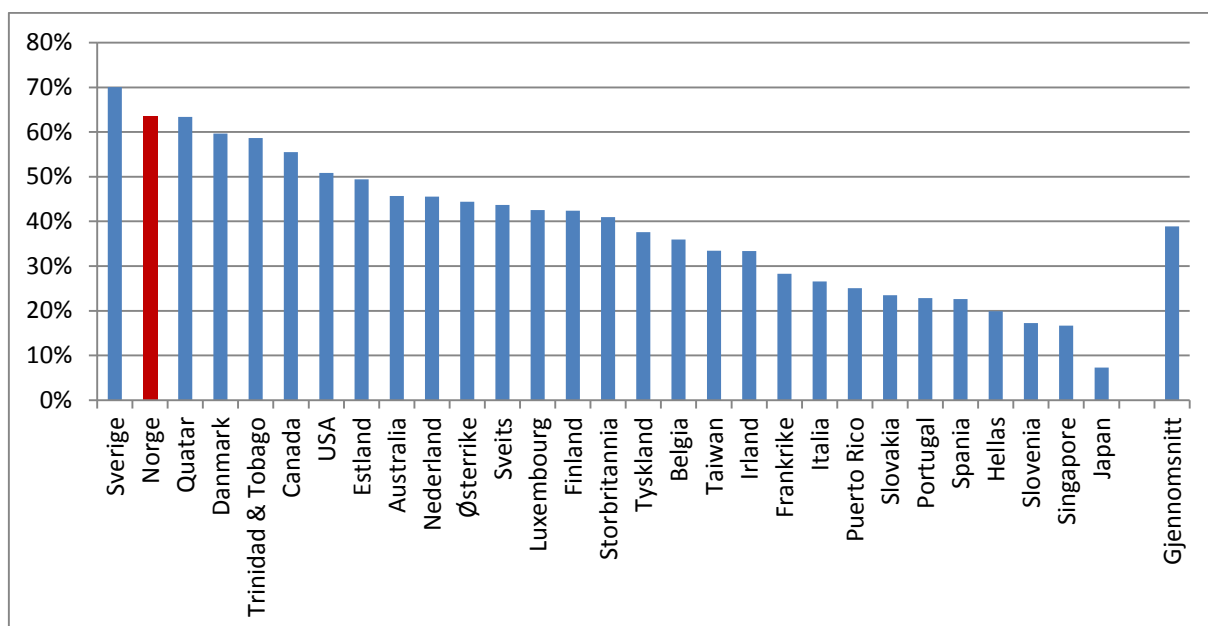
Det at befolkningen i et land har positive holdninger til entreprenørskap er antatt å ha sammenheng med større entreprenøriell aktivitet, når en holder andre forhold likt. GEM måler holdninger til entreprenørskap ved å bruke en rekke spørsmål. I dette kapittelet diskuteres holdninger relatert til tilgang på forretningsmuligheter, kompetanse for oppstart, redsel for å mislykkes og entreprenørskapskultur i Norge. Kapittelet avsluttes med å se på intensjoner om bedriftsetablering.

3.1 TILGANG TIL FORRETNINGSMULIGHETER

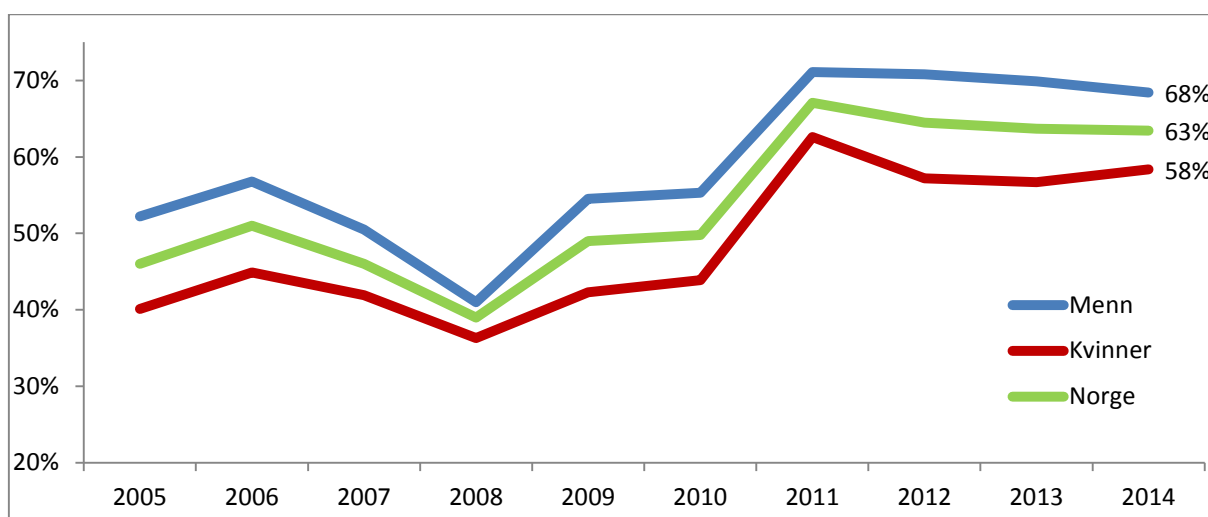
Figur 3.1 viser andelen som ser forretningsmuligheter. Respondentene ble spurt om de tror at det de neste 6 månedene vil oppstå forretningsmuligheter der de bor. Som figuren viser, har det de siste fire årene vært en stabil høy andel av befolkningen som ser forretningsmuligheter og i 2014 svarte 63 % ja på dette spørsmålet. Når en sammenligner med andre innovasjonsdrevne land, utmerker Norge seg med en høy score. Som vist i figur 3.2, synes dette å være et skandinavisk fenomen. Sverige scorer høyest og den danske befolkningen scorer også godt over gjennomsnittet. Figur 3.3 viser andelen norske kvinner og menn som ser forretningsmuligheter målt over tid. Den viser en stabil forskjell der kvinner scorer lavere enn menn. I 2014 svarte 58 % av kvinner ja på spørsmålet mens andelen for menn er 68 %.

Figur 3.1 Andel som ser forretningsmuligheter der de bor. Norge. 2005-2014.

Figur 3.2 Andel som ser forretningsmuligheter der de bor. Innovasjonsdrevne land.

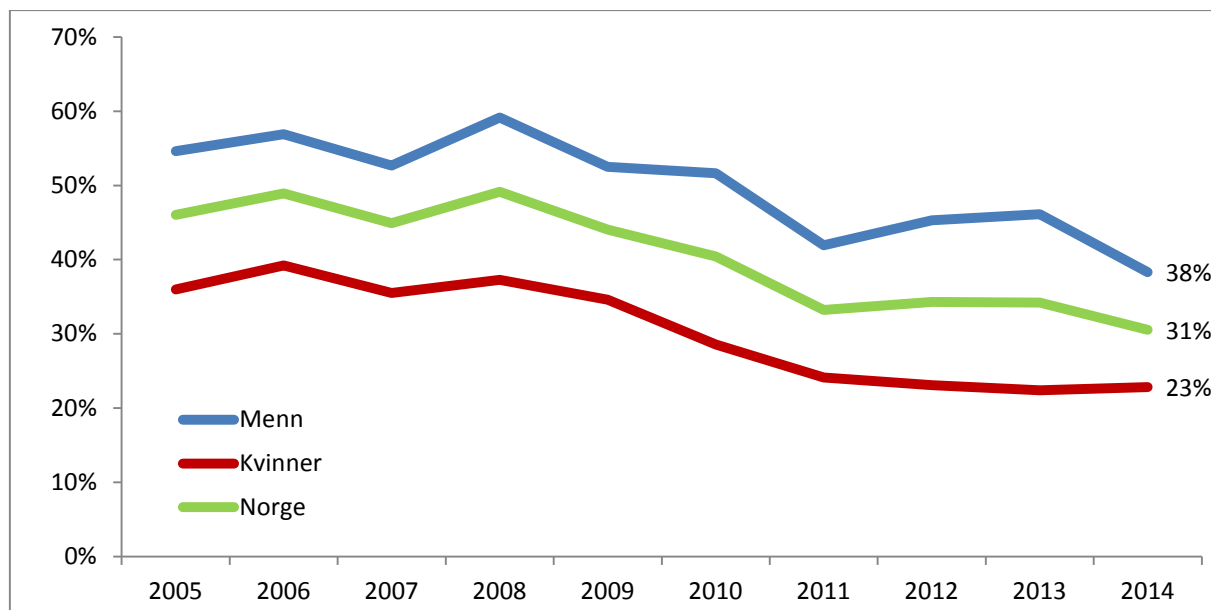
Figur 3.3 Andel kvinner og menn som ser forretningsmuligheter der de bor, Norge. 2005-2014.

3.2 KOMPETANSE FOR OPPSTART

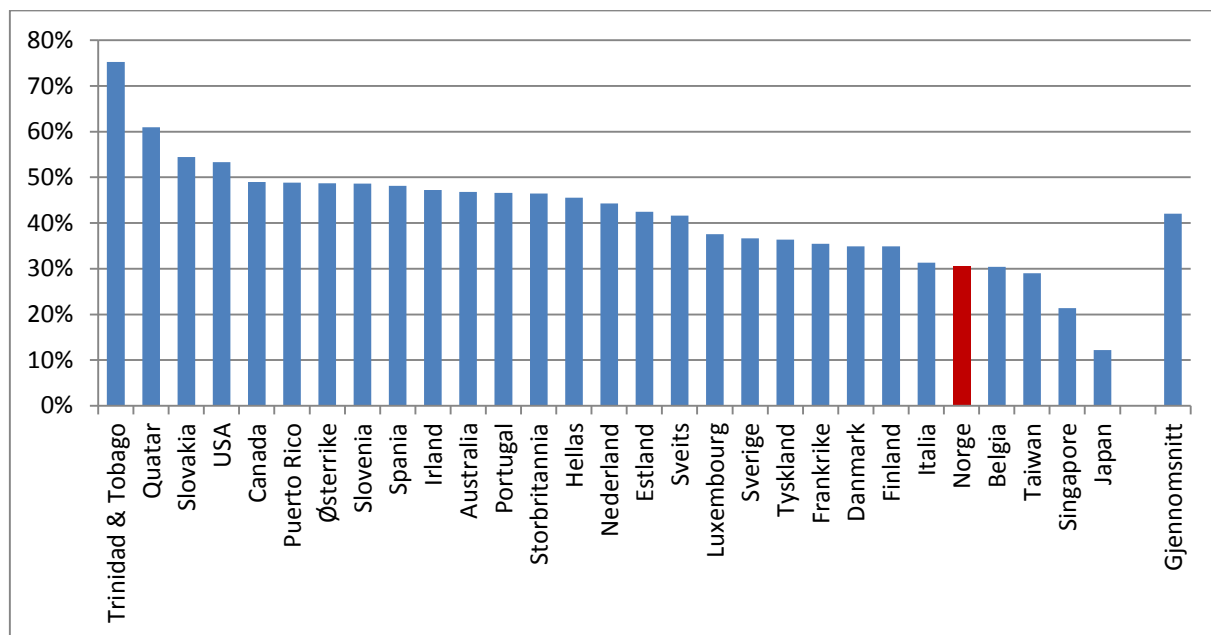
For at personer skal ta steget og starte bedrifter, er det viktig at de anser at de selv har den nødvendige kompetansen som skal til for å lykkes med oppstarten. Dersom personer tviler på at de faktisk har tilstrekkelig kunnskap, er det små sjanser for at de vil prøve å starte bedrift. Figur 3.4 viser andelen kvinner og menn av befolkningen som mener at de har tilstrekkelig kunnskap til å starte en bedrift. Det er en markert større andel menn sammenlignet med kvinner som mener at de har tilstrekkelig kunnskap. Andelen menn som svarte ja på spørsmålet var i 2014 38 % mens andelen for kvinner var 23 %. Figur 3.4 viser også at denne forskjellen har vært relativt stabil siden 2005. Når en sammenligner dette målet med andre innovasjonsdrevne land, viser Figur 3.5 at Norge scorer lavt, men at differansen til andre nordiske land som Sverige, Finland og Danmark er forholdsvis liten.

Mens personers egenvurdert kompetanse er viktig, kan også gode rollemodeller positivt påvirke bedrift oppstart forsøk. I GEM blir et utvalg av befolkningen spurt om de kjenner noen som har etablert

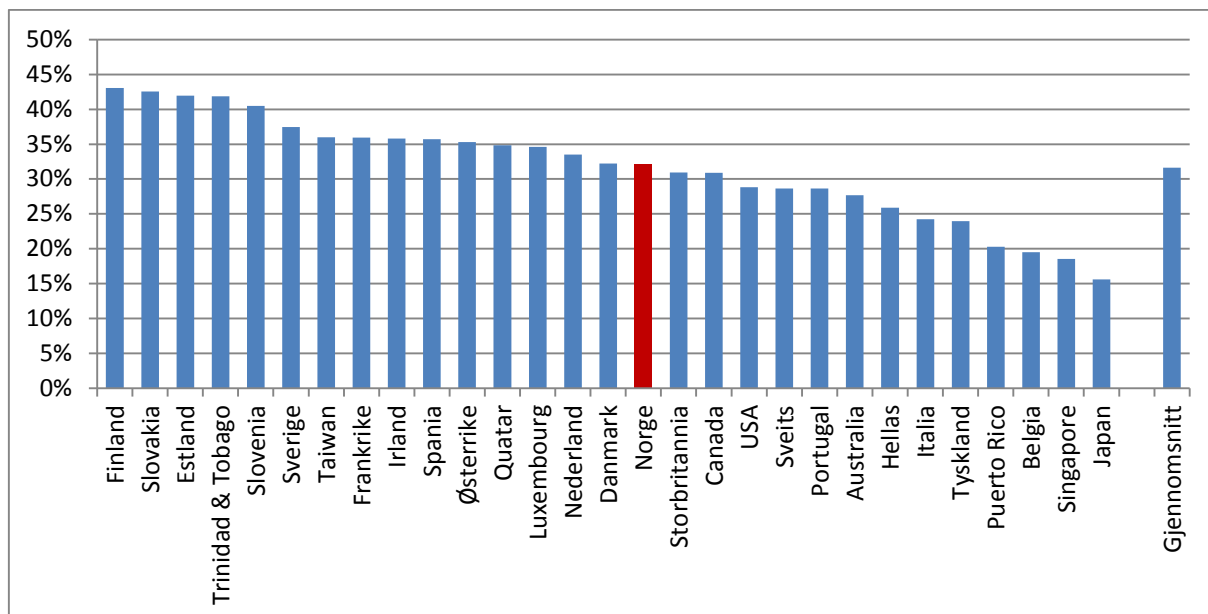
bedrift de siste to årene. Som vist i Figur 3.6, plasserer Norge seg på gjennomsnittet blant innovasjonsdrevne land når det gjelder dette spørsmålet. I 2014 svarte 32 % av det norske befolkningsutvalget at de kjenner noen som har etablert bedrift.

Figur 3.4 Andel som mener at de har tilstrekkelig kunnskap til å starte en bedrift. Norge. 2005-2014.

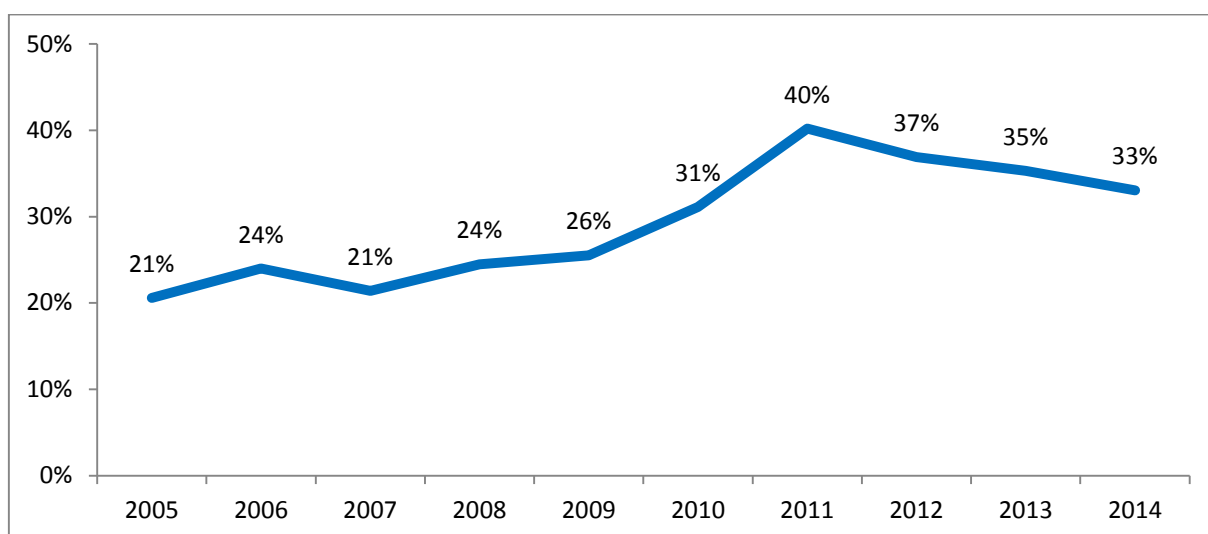
Figur 3.5 Andel som mener at de har tilstrekkelig kunnskap til å starte en bedrift. Innovasjonsdrevne land

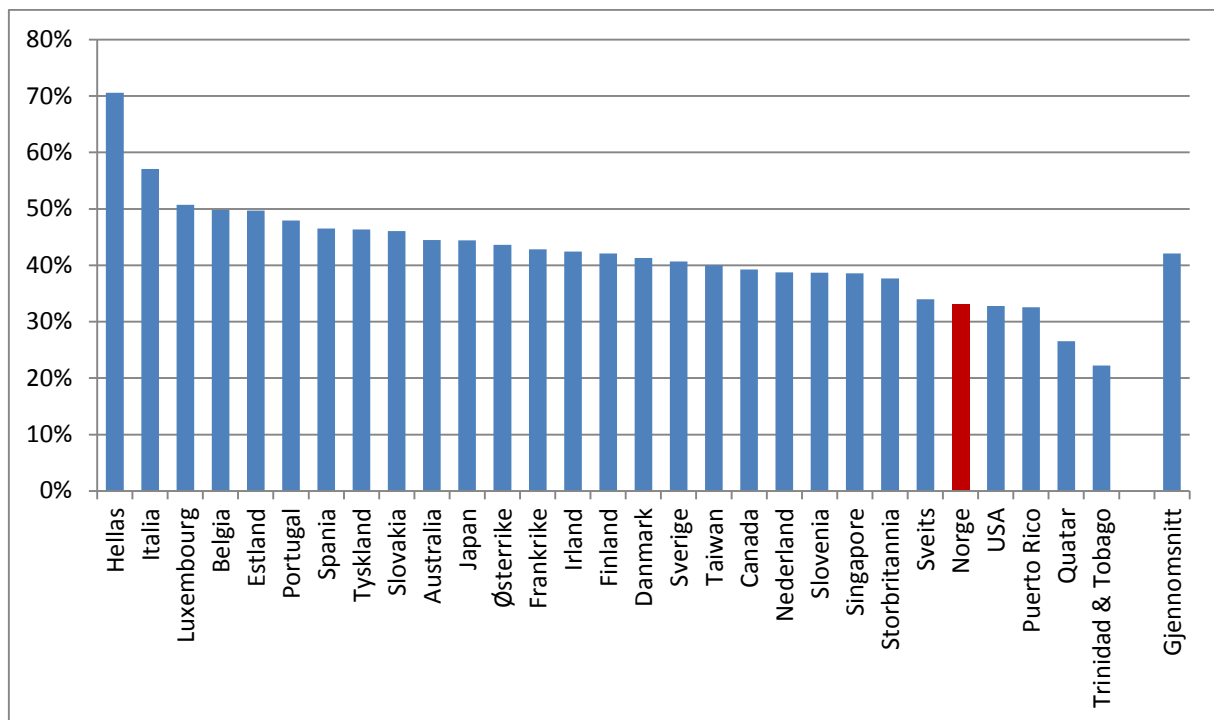
Figur 3.6 Andel som kjenner noen som har etablert bedrift de siste to årene. Innovasjonsdrevne land.

3.3 REDSEL FOR Å MISLYKKES

Det å starte bedrifter innebærer en risiko for å mislykkes. Frykten for å mislykkes kan hindre personer å gå i gang med bedriftsoppstartsaktiviteter. GEM prosjektet inkluderer følgende spørsmål: "*Hindrer frykten for å mislykkes deg i å starte en bedrift?*". Figur 3.7 viser at 33 % av utvalget i den norske befolkningsundersøkelsen 2014 svarte "ja" på dette spørsmålet. Når en ser på utviklingen over tid, rapporterte 40 % i 2011 at frykt for å mislykkes hindret dem. Siden har tendensen vært svakt synkende. Nærmere analyser viser at forskjellen mellom kvinner og menn er liten når det gjelder dette spørsmålet. I sammenligninger med andre innovasjonsdrevne land scorer Norge lavt, altså med forholdsvis lav frykt for å mislykkes (Figur 3.8). Det er ikke her den største utfordringen for å øke entreprenørskapsnivået i Norge ligger. Hellas scorer høyest, noe som ikke er overraskende gitt den økonomiske turbulensen befolkningen har Hellas opplevd de siste årene.

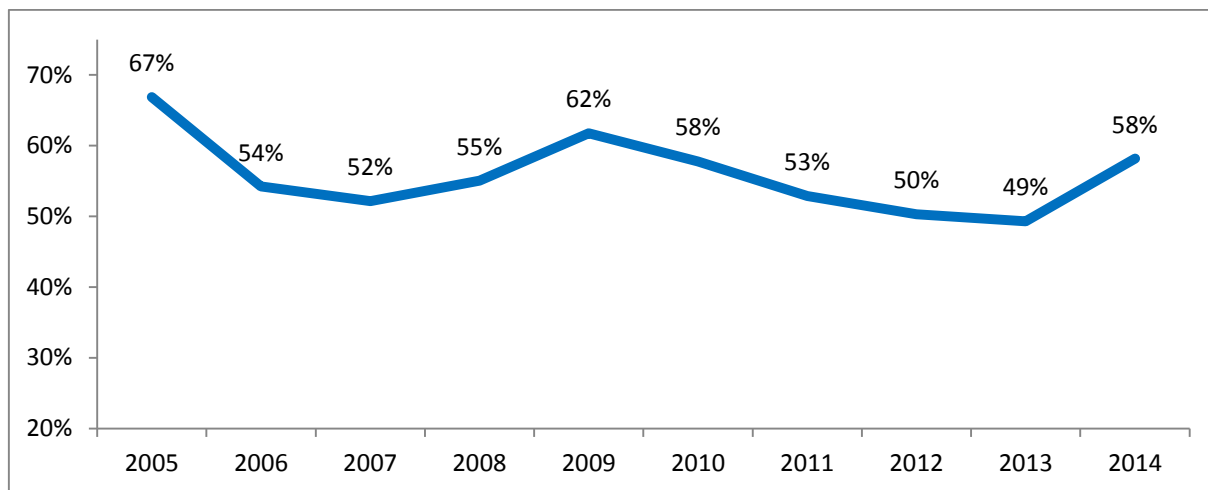
Figur 3.7 Andel som rapporterer at redsel for å mislykkes hindrer forsøk på oppstart. Norge. 2005-2014.

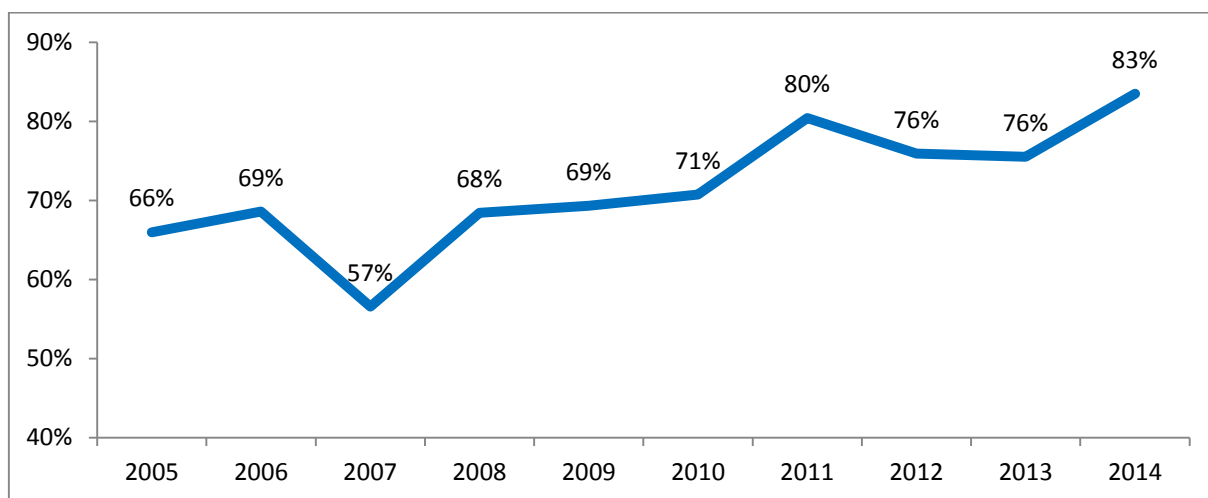
Figur 3.8 Andel i befolkningen som rapporterer at redsel for å mislykkes hindrer forsøk på oppstart. Innovasjonsdrevne land

3.4 ENTREPRENØRSKAPSKULTUR I NORGE

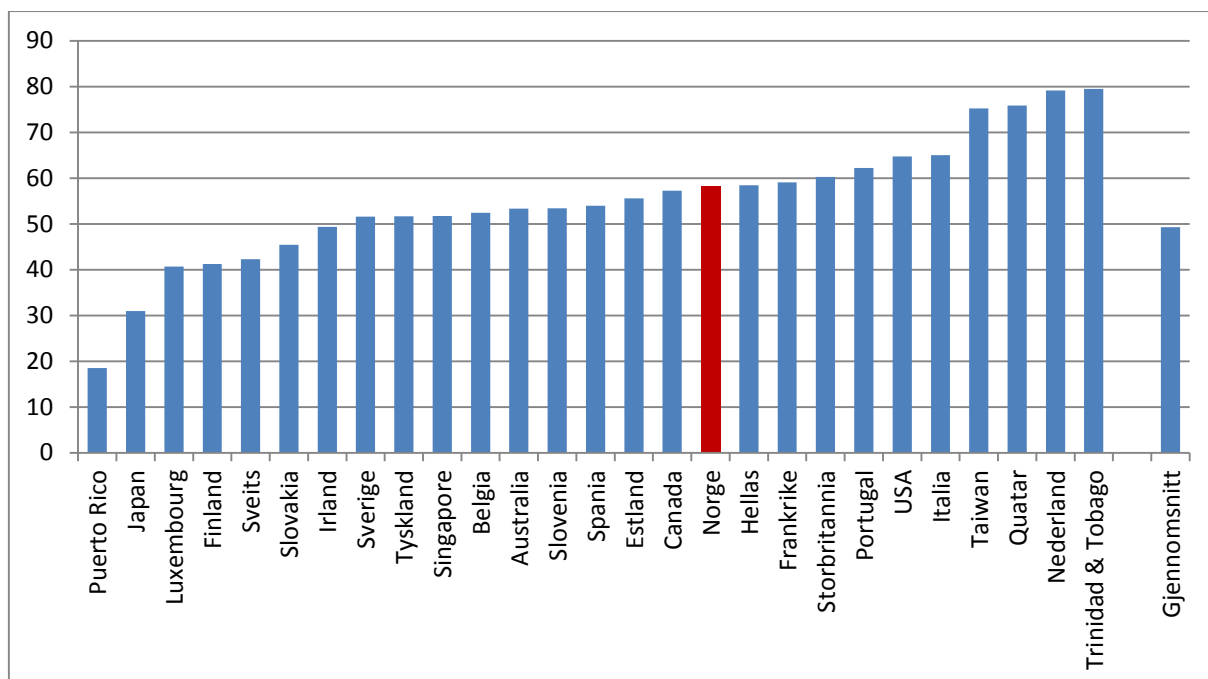
Mens diskusjonen ovenfor har dreiet seg om individuelle holdninger til entreprenørskap, handler denne delen om hvordan entreprenørskap vektlegges i samfunnet. Her inngår et spørsmål om folk flest i Norge anser det å starte egen bedrift som et godt karrierevalg. Et annet spørsmål gjelder status og her ble befolkningsutvalget spurt følgende spørsmål: *"I Norge har de som har starter en ny, vellykket bedrift høy status og respekt"*. En kan anta at dersom et samfunn har positive verdier i forhold til entreprenørskap, vil dette bidra til at flere starter bedrifter. Figur 3.9 viser utviklingen når det gjelder andelen av befolkningen som rapporterer at det i Norge anses at entreprenørskap er et godt karrierevalg. I 2014 svarte 58 % at dette anses som et godt karrierevalg. Videre er tendensen at mens denne andelen har vært svakt fallende siden 2009, har denne fått et oppsving i 2014. Når det gjelder vellykket entreprenørskap og status, viser Figur 3.10 at denne andelen har vært stabilt høy de siste årene. I 2014 var det en økning i andelen fra foregående år og 83 % av det norske befolkningsutvalget svarte ja på at de som starter en ny, vellykket bedrift har høy status og respekt. Når det gjelder sammenligninger med andre innovasjonsdrevne land, viser Figur 3.11 og at Norge plasser seg over gjennomsnittet når det gjelder andelen av befolkningen som anser entreprenørskap som et godt karrierevalg. Resultatene vist i Figur 3.12 indikerer at suksessfulle entreprenører har høy status i den norske befolkningen, faktisk scorer Norge høyere enn USA og Storbritannia på dette målet. Oppsummert tyder disse to indikatorene på at Norge har god kultur for entreprenørskap og at det verdsettes høyt i befolkningen.

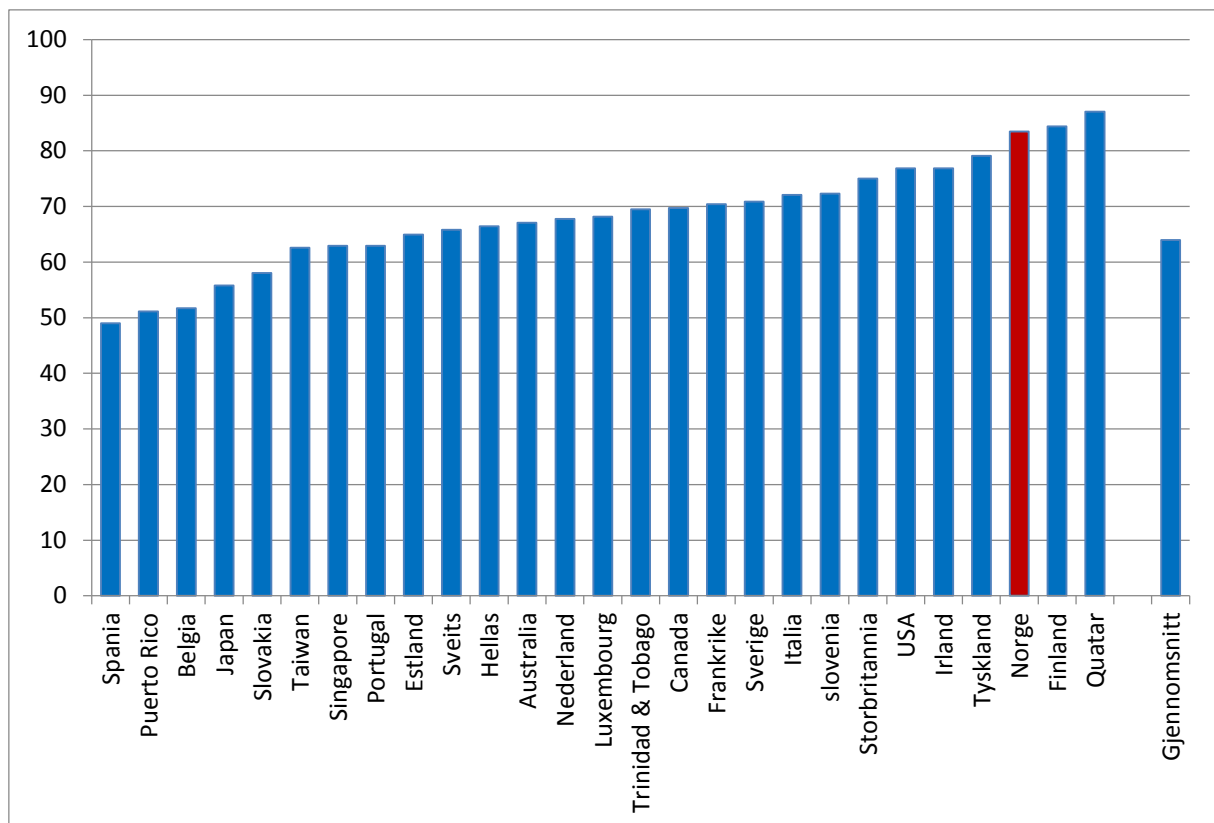
Figur 3.9 Andel som ser entreprenørskap som et godt karrierevalg. Norge. 2005-2014.

Figur 3.10 Andel som mener at suksessfulle entreprenører har høy status. Norge. 2005-2014.

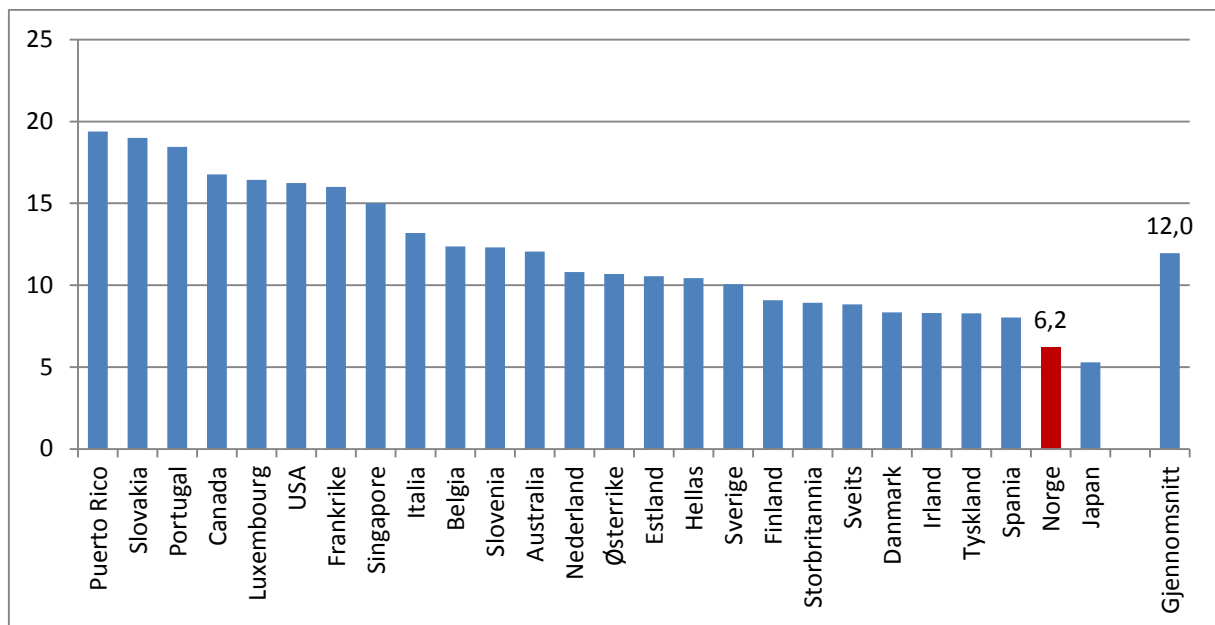
Figur 3.11 Andel som ser entreprenørskap som et godt karrierevalg. Innovasjonsdrevne land. 2014.

Figur 3.12 Andel som mener at suksessfulle entreprenører har høy status. Innovasjonsdrevne land. 2014.

3.5 INTENSJONER OM BEDRIFTSETABLERING

Andelen av befolkningen med intensjoner om å starte bedrift kan være en god pekepinn på etterfølgende antall bedrifter som etableres. Følgende spørsmål ble brukt til å måle intensjoner: "Har du til hensikt, enten alene eller sammen med andre, å starte en bedrift i løpet av de kommende 3 år?". Figur 3.13 viser at det i 2014 var en andel på 6,2 % av befolkningen som rapporterte bedriftsetableringsintensjoner. Dette var samme andel som i 2013. Som figuren viser, er andelen betydelig under gjennomsnittet blant de innovasjonsdrevne landene. Det er det bare Japan som scorer lavere. Resultatene angående norske etableringsintensjoner samsvarer godt med resultatene som viser at Norge scorer lavt på tidligfase entreprenørskapsaktivitet.

Figur 3.13 Andel med intensjoner om bedriftsetablering. Innovasjonsdrevne land¹.

3.6 OPPSUMMERING HOLDNINGER TIL ENTREPRENØRSKAP

Dette kapittelet har fokusert på holdninger til entreprenørskap i Norge og sammenligninger med andre innovasjonsdrevne land. I følge GEM-modellen har holdninger til entreprenørskap i befolkningen i et land sammenheng med entreprenørskapsaktiviteter. Jo mer positive holdninger, jo flere vil engasjere seg i entreprenørskap. Resultatene viser at det i den norske befolkningen er en relativt stor andel som ser nye muligheter det er også en liten andel som mener at frykt for å mislykkes hindrer oppstart av bedrift. En stor andel mener at entreprenørskap generelt anses som et godt karrierevalg i Norge. Og mange mener at vellykkede entreprenører har høy status i Norge. Når det forhold som drar i motsatt retning, er det mange som mener at de ikke har tilstrekkelig kunnskap til å starte en bedrift. Også når det gjelder intensjoner om bedriftsetablering, scorer den norske befolkningen lavt.

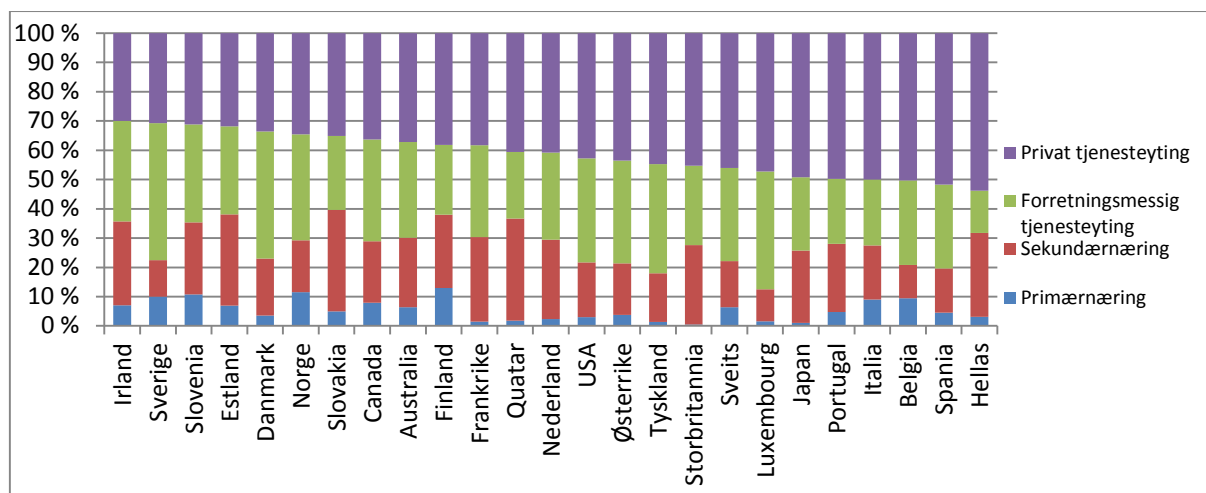
¹ Trinidad & Tobago, Qatar, Taiwan er tatt ut av denne figuren, da disse hadde veldig høye verdier sammenlignet med de øvrige innovasjonsdrevne landene

4 AMBISJONER OM INNOVASJON OG VEKST I NYE BEDRIFTER

Vi så i kapittel 2 at 5,7 % av den voksne befolkningen i Norge i 2014 oppga at de var i ferd med eller nylig hadde startet en bedrift. I dette kapitlet ser vi nærmere på noen kjennetegn ved disse nye bedriftene, samt hvilke ambisjoner gründerne har når det gjelder innovasjon, vekst og internasjonalisering. Gründernes ambisjoner er en av de sterkeste forklaringsfaktorene for hvordan bedriften utvikles over tid. For eksempel forteller gründernes ambisjoner når det gjelder hvor stor bedriften skal bli, om hvordan de skalerer bedriften, deres strategiske valg og hvordan de slik sett legger til rette for framtidig vekst. Måling av slike ambisjoner på et tidlig tidspunkt kan derfor gi indikasjoner på hvordan disse bedriftene vil utvikle seg dersom gründerne lykkes med sine ambisjoner.

4.1 BRANSJER FOR DE NYE BEDRIFTENE

Figur 4.1 viser hvordan tidligfasebedriftene fordeler seg på hovedkategorier av bransjer. Det framkommer at en hoveddel av nyetableringene i de innovasjonsdrevne økonomiene skjer innen tjenesteytende virksomhet, mens det er færre etableringer i vareproduserende næringer (sekundærnæringene) og i primærnæringene. Det er likevel en del variasjoner også innenfor de innovasjonsdrevne landene. I Norge, i likhet med blant annet Sverige og Danmark, utgjør forretningsmessig tjenesteyting den største andelen, litt høyere enn privat tjenesteyting. Et stort omfang av forretningsmessig tjenesteyting er et kjennetegn ved avanserte økonomier der kompetanse og innovasjon er sentrale konkurransefaktorer. I de sør-europeiske landene som Hellas, Spania og Italia, er privat tjenesteyting dominerende og står for halvparten av alle tidligfasebedrifter. De skandinaviske landene kjennetegnes også med en forholdsvis lav andel vareproduserende bedrifter i TEA, samtidig som vi har noen primærnæringsetableringer også. I for eksempel Frankrike, Nederland, USA og Storbritannia er primærnæringene nesten ikke-eksisterende blant tidligfasebedrifter.

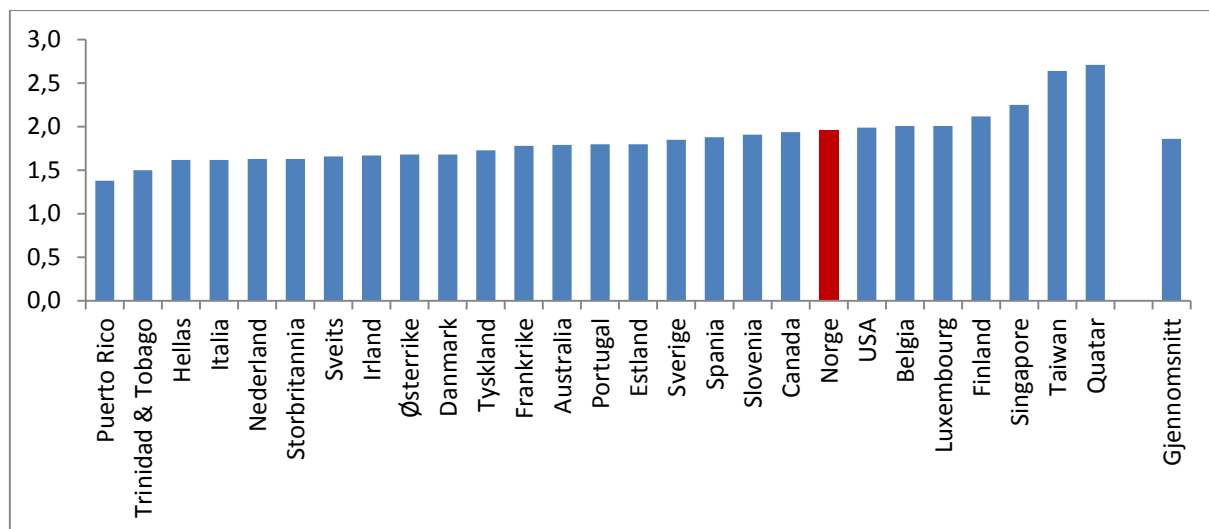

Figur 4.1 TEA fordelt på sektorer. Innovasjonsdrevne land, 2014.

4.2 ANTALL EIERE I DE NYE BEDRIFTENE

GEM baserer seg på datainnsamling fra individer. Mange bedrifter startes av flere personer i fellesskap. I undersøkelsen spørres det derfor om hvor mange gründerne som er involvert, og hvor mange eiere tidligfasebedriften har. Figur 4.2 viser gjennomsnittlig antall eiere i TEA-bedriftene. I Norge er det i gjennomsnitt to eiere per tidligfasebedrift. Dette plasserer Norge som nummer åtte blant de innovasjonsdrevne landene. Det er imidlertid forholdsvis lite variasjon mellom landene, og gjennomsnittet er også på 1,9 teammedlemmer. Forskning har vist at nye bedrifter som startes av et

team av gründere har en tendens til å ha større vekstambisjoner, og de vokser mer. De er også ofte mer innovasjon i teambedrifter. Slik sett er omfanget av teambedrifter en viktig indikasjon på hvordan bedriftene kan forventes å utvikle seg videre. I 2014 var 34 % av de norske tidligfasebedriftene startet av et team av gründere på minst to personer. 13 % var startet av tre personer eller flere.

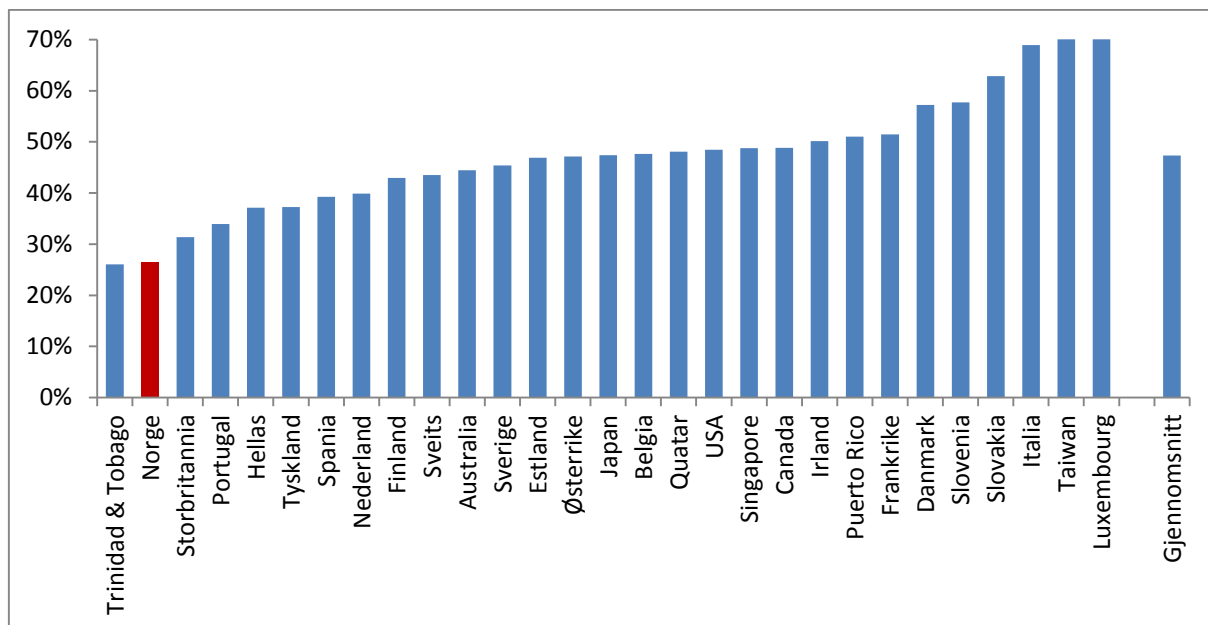

Figur 4.2 TEA fordelt på sektorer. Innovasjonsdrevne land, 2014.²

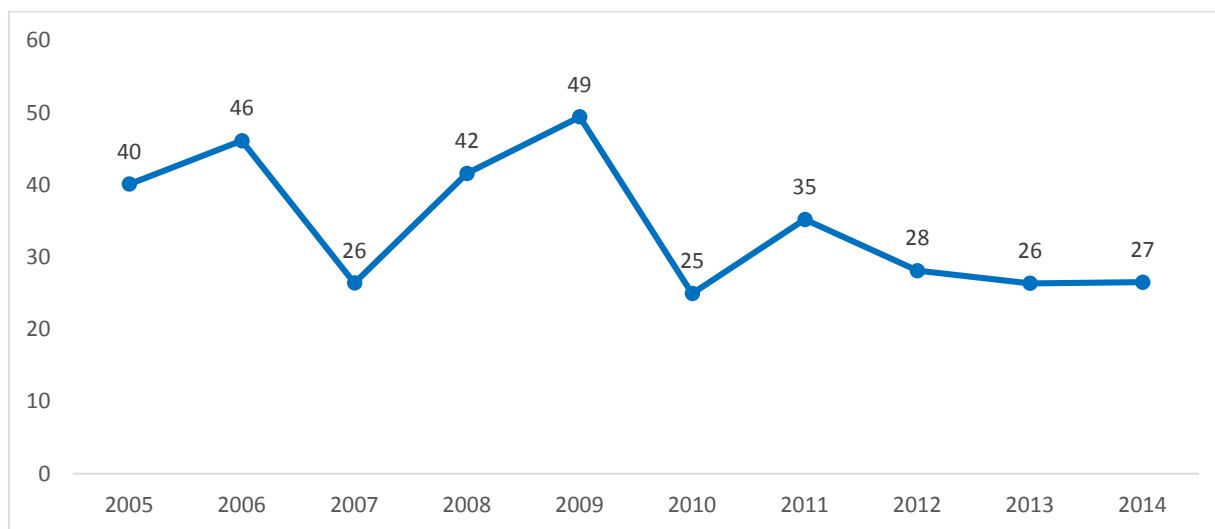
4.3 INNOVASJONSGRAD I TIDLIGFASEENTREPRENØRSKAP

Nye bedrifter er sett på som en viktig kilde til innovasjon og fornyelse i næringslivet. Figur 4.3 rapporterer andel av tidligfasebedriftene der gründerne oppgir at produktet/-ene de leverer er nytt i alle fall for noen av kundene, altså et generøst kriterium for omfanget av produktinnovasjon blant tidligfasebedriftene. I Norge var det 27 % av tidligfasegründerne som oppga at nyetableringene deres introduserer nye produkter målt på denne måten. Dette plasserer Norge langt under gjennomsnittet i de innovasjonsdrevne landene på 47 % med lavere omfang av produktinnovasjon enn de aller fleste andre landene. Figur 4.4 viser at nivået av produktinnovasjon i Norge har vært ganske stabilt lavt de siste årene, etter at det var høyere tidligere på 2000-tallet.

² Japan og Slovakia er ikke med i denne oversikten over innovasjonsdrevne land.

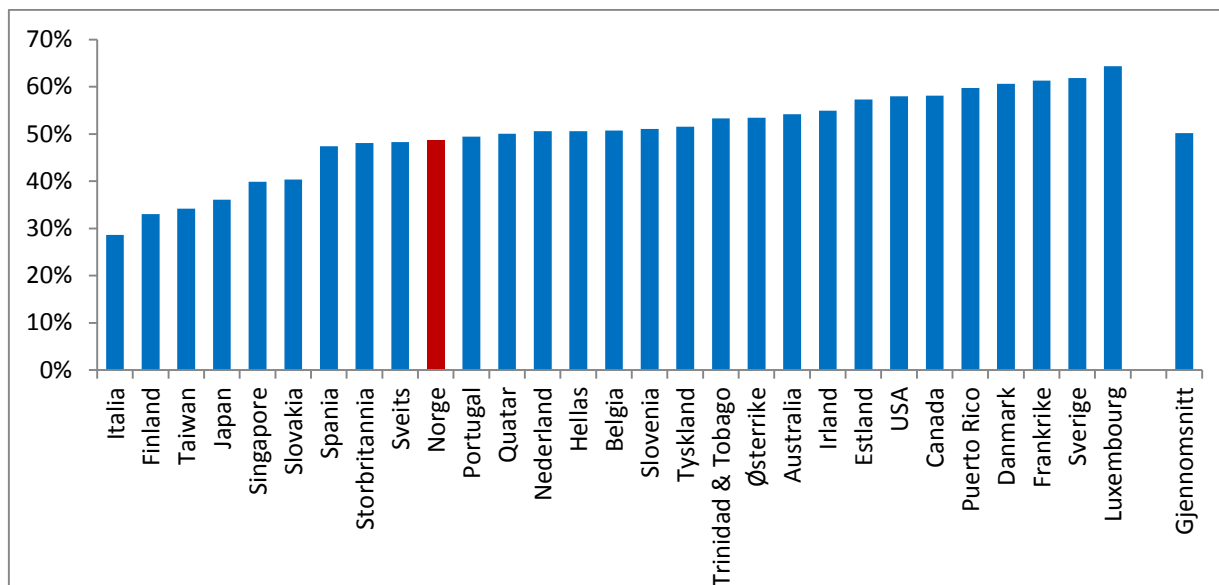

Figur 4.3 Produktinnovasjon (% av TEA). Innovasjonsdrevne land, 2014.

Figur 4.4 Andel som oppgir at produktet deres er nytt for noen eller alle kundene (% av TEA) Norge 2005-2014

Omfanget av markedsinnovasjon er imidlertid en god del høyere blant tidligfasebedriftene i Norge. Markedsinnovasjon måles her som at tidligfasebedriften skal tilby et produkt som få eller ingen konkurrenter tilbyr. Figur 4.5 viser at 49 % av tidligfaseentreprenørene i Norge oppgir at de introduserer en markedsinnovasjon. Dette er omtrent på gjennomsnittet for de innovasjonsdrevne landene (50%), og gjør at Norge rangerer i midtsjiktet blant disse landene

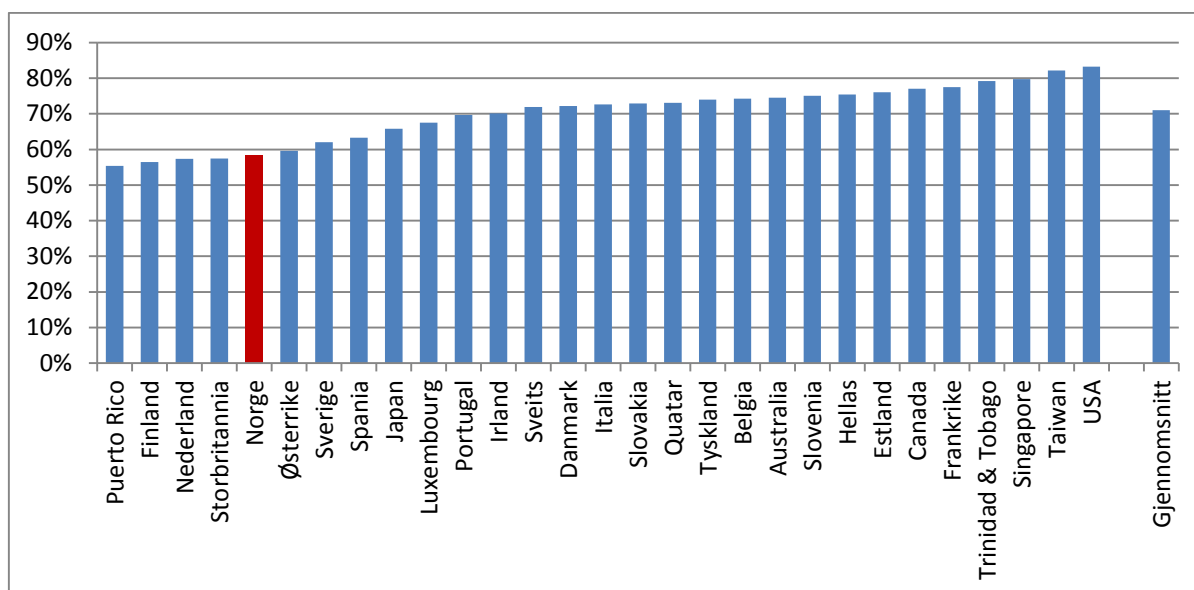

Figur 4.5 Markedsinnovasjon (% av TEA). Innovasjonsdrevne land, 2014.

I fjorårets rapportering fra GEM (Alsos, mfl., 2014) diskuterte vi hvordan resultatene for innovasjon blant tidligfasebedrifter samsvarer med det vi vet om innovasjon blant etablerte bedrifter i Norge. Vi viste til at innovasjonsundersøkelser blant etablerte bedrifter viser at norske bedrifter scorer lavt på innovasjon sammenlignet med for eksempel EU-landene (Indikatorrapporten, 2013), noe som blant annet tilskrives forholdsvis lav investering i FoU. Imidlertid er det også indikasjoner at det skjer innovasjon og utvikling i regi av ansatte i norske foretak og gründerbedrifter som ikke fanges opp i innovasjonsstatistikken. I kapittel 5 i årets rapport setter vi derfor søkelyset spesielt på entreprenørskapsaktivitet blant ansatte.

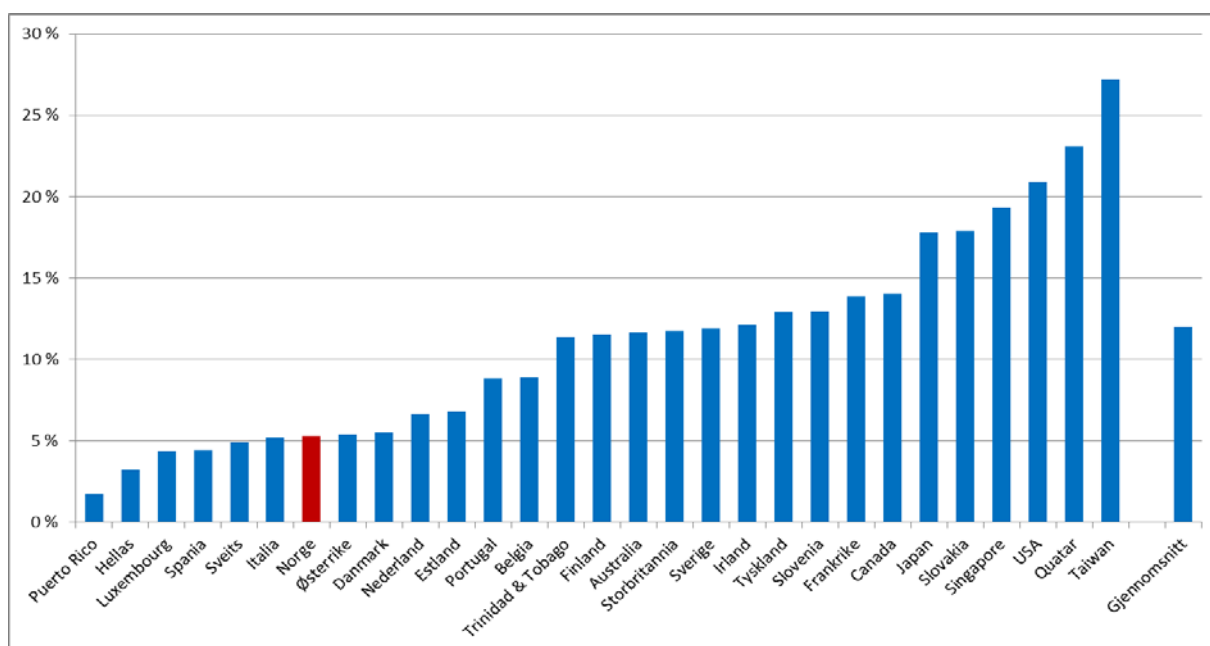
4.4 VEKSTAMBISJONER BLANT TIDLIGFASEENTREPRENØRER

Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, gir gründernes vekstambisjoner på etableringstidspunktet gjerne en god indikasjon på om og hvor mye bedriften faktisk vokser de påfølgende årene (Isaksen, 2006). Figur 4.6 viser andelen av tidligfasegründerne som mener at den nye bedriften kommer til å ha minst en ansatt om fem år. Det framkommer at en betydelig andel av gründerne ikke har ambisjoner om å ansette noen utover seg selv, og at denne andelen er høyere i Norge enn i de fleste andre innovasjonsdrevne landene. I Norge oppgir 58% av gründerne at de mener de vil ha minst en ansatt. Kun fire av de innovasjonsdrevne landene viser en lavere andel.

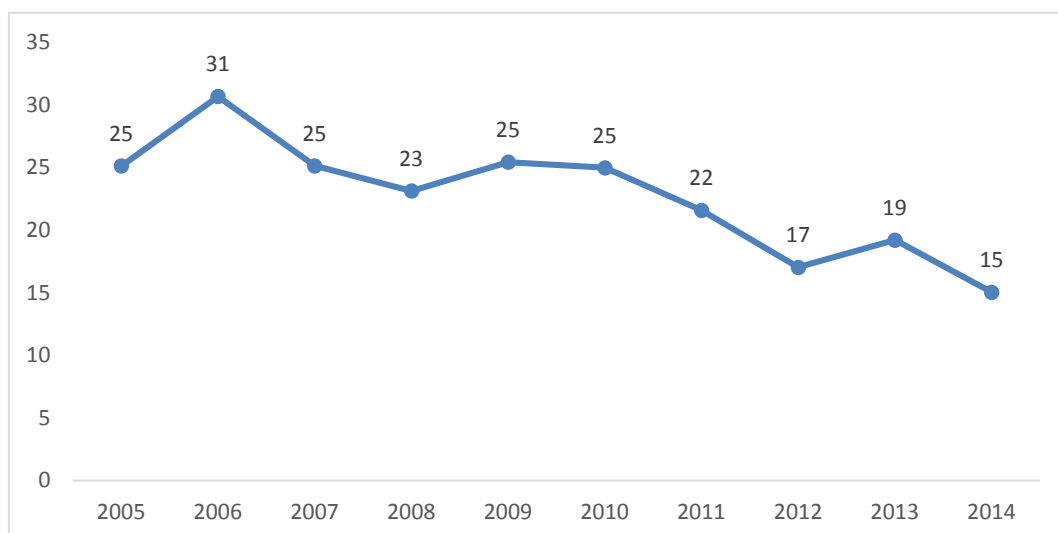
Figur 4.6 Vekstambisjoner: Minst en ansatt om 5 år (Andel av TEA). Innovasjonsdrevne land, 2014.

Selv om det å ansette en person er et stort steg for mange gründere, skaper det likevel ikke en vekstbedrift. Figur 4.7 viser andelen av tidligfasegründerne som oppgir at bedriften de starter vil ha minst tjue ansatte om fem år, noe som kan betraktes som en tydelig vekstambisjon. 5 % av de norske tidligfasegründerne oppgir ambisjoner om å skape en bedrift med mer enn 19 ansatte om 5 år. Dette plasserer Norge i det nedre sjiktet blant de innovasjonsdrevne landene, langt under gjennomsnittet på 12 %. I 2013 var andelen med vekstambisjoner på dette nivået 8 %.

Figur 4.7 Vekstambisjoner: Mer enn 19 ansatte om 5 år (Andel av TEA)

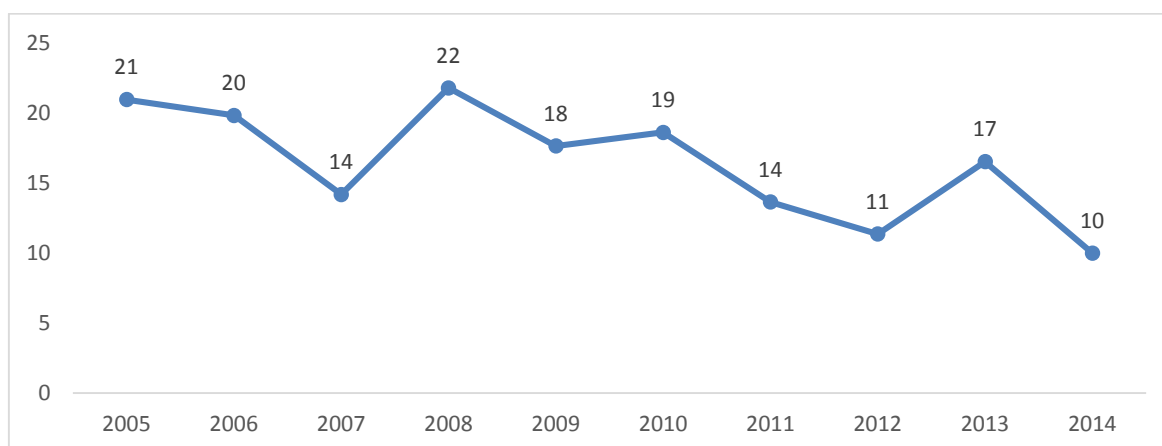
Figur 4.8 viser utviklingen i vekstambisjoner blant norske tidligfasegründerne. Vi ser her på middels vekstambisjoner, altså det å forvente minst fem ansatte om fem år. I 2014 var det 15 % av de norske tidligfasegründerne som oppga slike ambisjoner. Dette er den laveste andelen som er målt i GEM og representerer fortsettelsen på en negativ trend de siste ti årene. Alt i alt viser altså resultatene fra årets GEM nokså nedslående resultater når det gjelder vekstambisjoner.

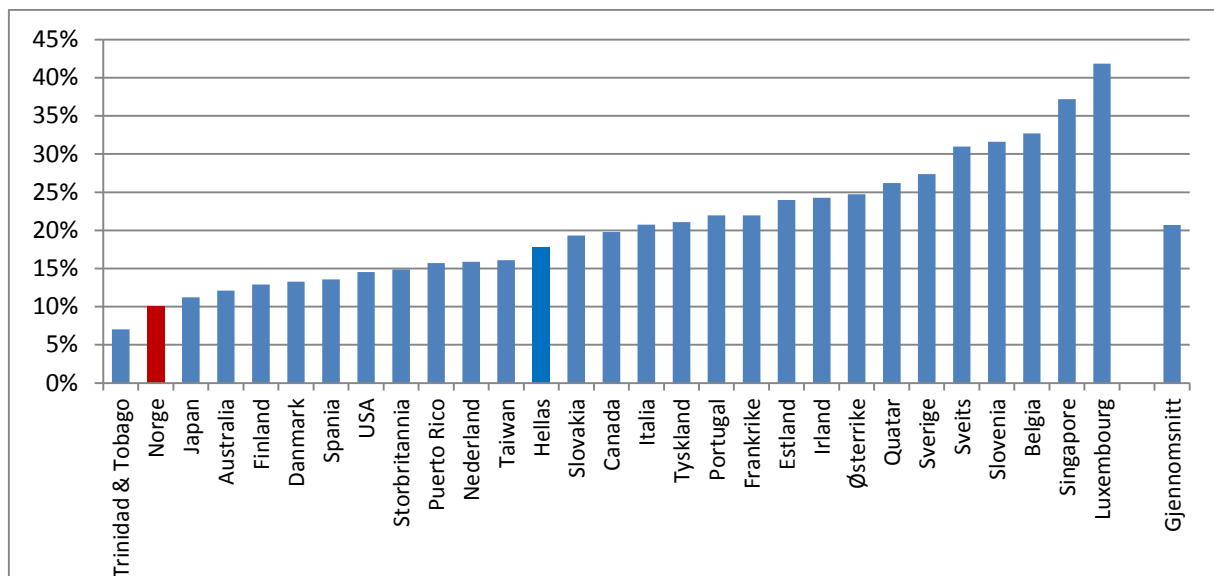
Figur 4.8 Vekstambisjoner: Mer enn 5 ansatte om 5 år (Andel av TEA) Norge 2005-2014

4.5 EKSPORTAMBISJONER

Norge er ofte fremstilt som en liten åpen økonomi med et begrenset nasjonalt marked der næringslivet er avhengig av innpass på internasjonale markeder for å lykkes. Dette gjelder for en rekke næringer, blant annet i høyteknologibransjer, der eksport er avgjørende for å oppnå både lønnsomhet og vekst. Figur 4.9 viser andelen tidligfasebedrifter som har ambisjoner om å eksportere minst 25 % av omsetningen sin. I likhet med vekstambisjoner, har også eksportambisjonene vist en negativ utvikling de siste ti årene, og nådde sitt laveste nivå i 2014. 10 % av de norske tidligfasebedriftene oppgir at de vil eksportere minst 25 % av omsetningen sin. Dette er den nest laveste andelen blant de innovasjonsdrevne landene (Figur 4.10). Det er spesielt at også store økonomier som USA og Storbritannia scorer høyere enn Norge på dette målet. De svenske tidligfasebedriftene har langt oftere eksportambisjoner enn de norske, mens Danmark og Finland plasserer seg bare litt over Norge.

Figur 4.9 Eksportambisjoner – mer en 25 %. Norge 2005-2014

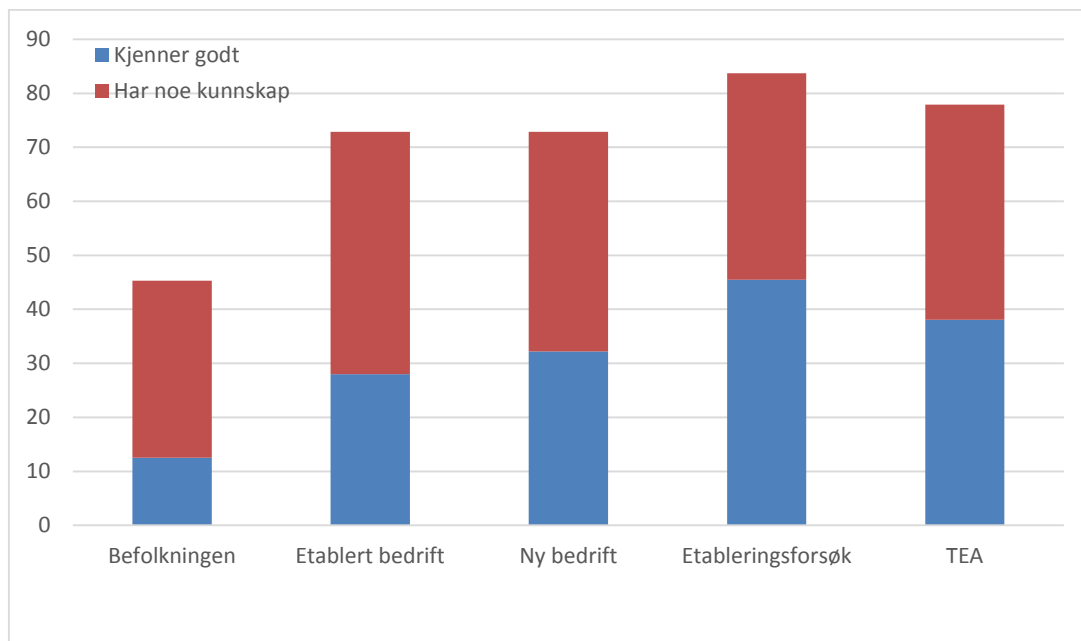

Figur 4.10 Eksportambisjoner - mer enn 25 %. Innovasjonsdrevne land, 2014

4.6 GRÜNDERNES KJENNSKAP TIL INNOVASJON NORGE

Innovasjon Norge er Norges største offentlige virkemiddelaktør rettet inn mot næringslivet. Innovasjon Norge har mange virkemidler som er relevante for gründere, for virksomheter som er i tidlig og senere faser i sin utvikling. To hovedtyper av virkemidler som kanskje er spesielt relevante for gründere er finansiering og rådgivning, herunder eksempler på tjenester som etableringstilskudd og mentortjenester. Å bidra til overlevelse og videreutvikling blant nyetablerte bedrifter, og skape vekst og konkurransekraft i eksisterende virksomheter, er to sentrale arbeidsområder for Innovasjon Norge. Dette er foredlet i selskapets visjon og fremste ambisjon som er å "gi lokale ideer globale muligheter". Hvis man tenker seg at GEM kartlegger omfanget av de "lokale ideene", er det da slik at opphavspersonene bak ideene kjenner til Innovasjon Norges virkemidler? I 2014-årgangen av GEM har vi undersøkt befolkningens og gründerens kjennskap til Innovasjon Norge og deres virkemidler.

Figur 4.11 viser at en betydelig del av befolkningen, ca. 45 %, i alle fall har noe kunnskap om Innovasjon Norge. Tallene er imidlertid vesentlig høyere for personer som er involvert i næringsvirksomhet. Her er det langt flere både som har god kunnskap og noe kunnskap om Innovasjon Norge. Figuren viser også at blant bedriftseierne, er det de som er involvert i etableringsforsøk, som i størst grad har kjennskap til Innovasjon Norge. 46% av personene som er involvert i et etableringsforsøk, oppgir at de kjenner Innovasjon Norge godt. Tar vi med de som har noe kunnskap om Innovasjon Norge, er den totale andelen 84 %. Innovasjon Norge har altså god synlighet blant gründere. Dette samsvarer godt med Innovasjon Norges profil som blant annet handler om å bistå i forhold til nye og unge bedrifter. De har imidlertid også en betydelig rolle blant etablerte bedrifter. Her er det imidlertid færre som kjenner Innovasjon Norge godt (28 %), noe som indikerer at en mindre gruppe faktisk er brukere av Innovasjon Norges tilbud. Det er rimelig siden Innovasjon Norge ikke skal bistå alle bedrifter, men de som har potensial for innovasjon, vekst og internasjonalisering.

Figur 4.11 Kjennskap til Innovasjon Norge, 2014

4.7 OPPSUMMERING AMBISJONER OM INNOVASJON OG VEKST

Dette kapitlet har sett nærmere på hva som kjennetegner de etableringsforsøkene og de nyetablerte bedriftene som personene som har svart på GEM-undersøkelsen oppgir at de er engasjert i. Som tidligere, har vi sammenlignet svarene for Norge med svarene for de andre innovasjonsdrevne økonomiene som er involvert i GEM. Det framkommer at de norske nyetableringene oftere er etablert av et team av gründere enn i de andre økonomiene. Til tross for dette, har de norske gründerne i gjennomsnitt forholdsvis lave ambisjoner for den nye bedriften sin. Både når det gjelder ambisjoner om innovasjon, vekst og eksport, plasserer Norge seg lavt sammenlignet med de andre landene.

I årets GEM har vi undersøkt kjennskapen til Innovasjon Norge. Generelt er kjennskapen til Innovasjon Norge god blant den norske befolkningen, og særlig god blant relevante målgrupper som de som er involvert i oppstart av nye bedrifter.

SPESTALTEMA:

5 INTRAPRENØRSKAP – ENTREPRENØRSKAPSAKTIVITET I REGI AV EKSISTERENDE ORGANISASJONER

GEM prosjektet har siden oppstart hatt fokus på etablering og utvikling av nye bedrifter, dokumentert blant annet i andelen av befolkningen som er involvert i tidligfase entreprenørskap (Figur 2.1 denne rapporten). Fokuset på gründere som eier og driver egen bedrift har i lang tid vært et kjennetegn ved forskning på entreprenørskap. Dette fokuset kan nok sies å ha et historisk opphav og utgjøre en arv fra Joseph Schumpeter's (1934) arbeid som har lagt sterke føringer på utviklingen av entreprenørskapsforskningen: Schumpeter vektla tidlig i sitt akademiske arbeid viktigheten av nye bedrifter som kilde til økonomiske endring og utvikling. Fokuset på nye bedrifter har siden utgjort et viktig fundament i forskning på entreprenørskap (Gartner, 1988; Aldrich, 1999). Gradvis har dette blitt utvidet, slik at man i dag tenker at entreprenørskap er noe som skjer i mange ulike settinger og på mange ulike måter i næringslivet (Shane & Venkataraman, 2000). En spesielt viktig setting er entreprenørskapsaktivitet i regi av eksisterende organisasjoner. Selv om slik entreprenørskapsaktivitet skjer i regi av etablerte organisasjoner, er det fremdeles slik at det er personer som må være involvert. Uten personer, ingen entreprenørskap, selv innad i store etablerte organisasjoner. Fokuset i denne rapporten er derfor på entreprenørskapsaktiviteter blant arbeidstakere i eksisterende organisasjoner, såkalt intraprenørskap.

Eksisterende statistikk tilsier at entreprenørskapsaktivitet er viktig. Blant annet viser statistikk fra innovasjonsundersøkelser i regi av EUROSTAT (Community Innovation Survey, CIS) at det er et betydelig omfang av entreprenørskapsaktivitet blant etablerte bedrifter, som for eksempel utvikling og kommersialisering av produkt og prosessinnovasjon. Data fra den siste innovasjonsundersøkelsen³, som fokuserer på etablerte selskap⁴ i EU-28 området, viser at nesten halvparten av foretakene hadde vært engasjert i innovasjonsaktivitet i tidsperioden 2010-2012. Ser man på typer av entreprenørskapsaktivitet som Schumpeter var opptatt av, viser samme undersøkelse at omfanget av produktinnovasjon blant selskapene var på 24 %, mens omfanget av prosessinnovasjon var på 21 %. Statistikk for Norge for samme undersøkelse viser at etablerte bedrifter i det norske næringslivet er til dels betydelig mindre innovativt sammenlignet med våre naboland og viktige europeiske handelspartnere.

Fokuset på entreprenørskapsaktivitet i eksisterende organisasjoner er videre i tråd med det senere akademiske arbeidet til Schumpeter som vektla den innovative kraften til de større bedriftene (Schumpeter, 1950). Forskning viser da også at sannsynligheten for at en bedrift er innovativ øker med størrelsen på selskapet (Acs & Audretsch, 2002). Samtidig er det slik at selv om de større bedriftene nok har høyere innovasjonskraft sammenlignet med en nystartet bedrift, så er det fremdeles personer i de større og etablerte bedriftene som må være engasjert i entreprenørskapsaktivitet.

Selv i de største bedriftene er det fremdeles slik at entreprenørskap ikke er noe som skjer uten personer. Hvor entreprenørielle er da arbeidstakere i etablerte organisasjoner? Og hvor høyt «scorer» Norge på omfanget av entreprenørskap blant ansatte sammenlignet med andre innovasjonsdrevne land? Andre målinger og undersøkelser, som blant annet den europeiske innovasjonsundersøkelsen referert over, har ikke noe godt statistikkgrunnlag for å besvare slike spørsmål. Her kommer GEM med viktig informasjon og kunnskap som utfyller andre undersekser.

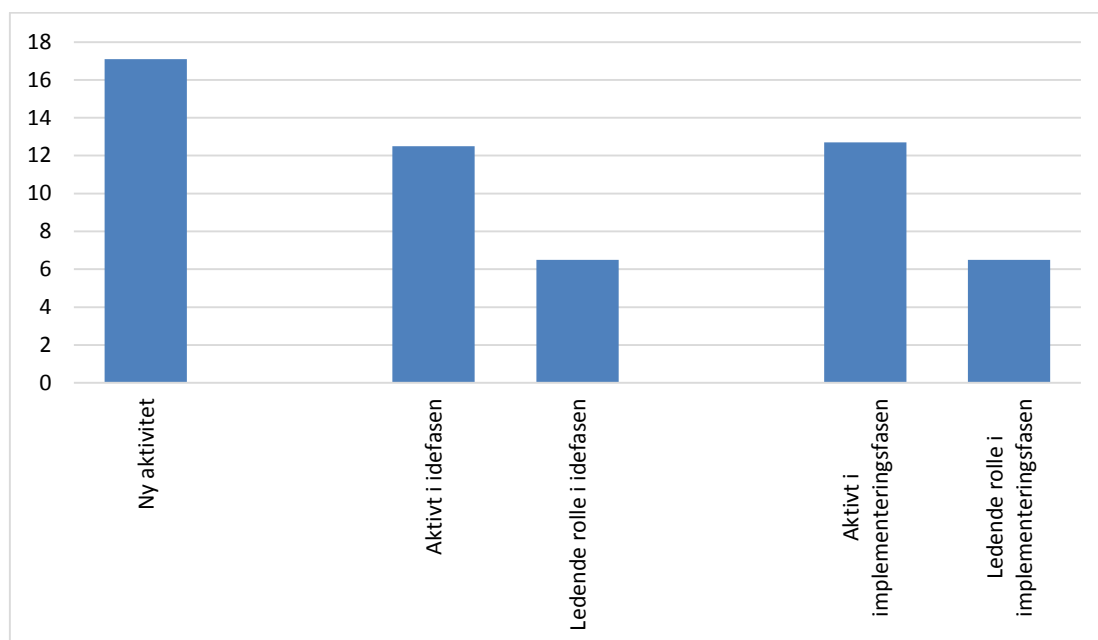
---

³ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics

⁴ Som oftest er det fokusert på foretak med minst 10 eller flere ansatte landene i EU 27 området.

Entreprenørskap i etablerte organisasjoner – også kalt intraprenørskap – er definert relativt enkelt i GEM. I den siste GEM undersøkelsen ble respondentene bedt om å svare følgende spørsmål: "*I de siste tre årene, har du vært involvert i utviklingen av nye aktiviteter for din hovedarbeidsgiver, som å utvikle eller lansere nye varer eller tjenester, eller sette opp en ny forretningsenhet, en ny etablering eller datterselskap?*". Det kan være nyttig å merke seg at GEM slik måler intraprenørskap gjennom å fokusere på om arbeidstakere utvikler nye produkter/tjenester eller etablerer et nytt virksomhetsområde. Målingen av intraprenørskap inkluderer dermed ikke interne prosessforbedringer, noe som vil kunne underrapportere omfanget av fenomenet. Videre er det slik at målingen ikke inkluderer prosesser i etablerte organisasjoner som ofte er forbundet med eller leder til entreprenørskapsaktivitet blant ansatte, slik som strategiske beslutninger i toppledelsen, avsetting av ressurser til utvikling av nye forretningsområder etc. Selv om målingen av intraprenørskapsbegrepet slik kan sies å være snever, og har et fokus på arbeidstakernes involvering i entreprenørskapsaktivitet, er definisjonen og målingen av begrepets omfang felles for alle land som deltar i GEM.

Figur 5.1 viser at 17 % av respondentene i GEM utvalget i Norge svarte "ja" på spørsmålet om de "*hadde vært involvert i utviklingen av nye aktiviteter for en arbeidsgiver*". De respondentene som svarte ja på dette spørsmålet ble videre bedt om å svare på noen oppfølgingsspørsmål. Nesten 13 % av disse svarte "ja" på at de hadde vært "*aktivt involvert i ideutviklingsfasen*" (f.eks. aktivt informasjonssøk, brainstorming, sende inn ideer til ledelsen). Samme andel svarte at de hadde vært "*aktivt involvert i implementeringsfasen*" (f.eks. fremme ideen, utarbeide forretningsplan, markedsføring, anskaffe team av arbeidere, finne finansiering) i slike entreprenørskapsprosesser internt i organisasjonen. 6,5 % svarte at de hadde hatt en ledende rolle i ideutviklingsfasen og i implementeringsfasen.

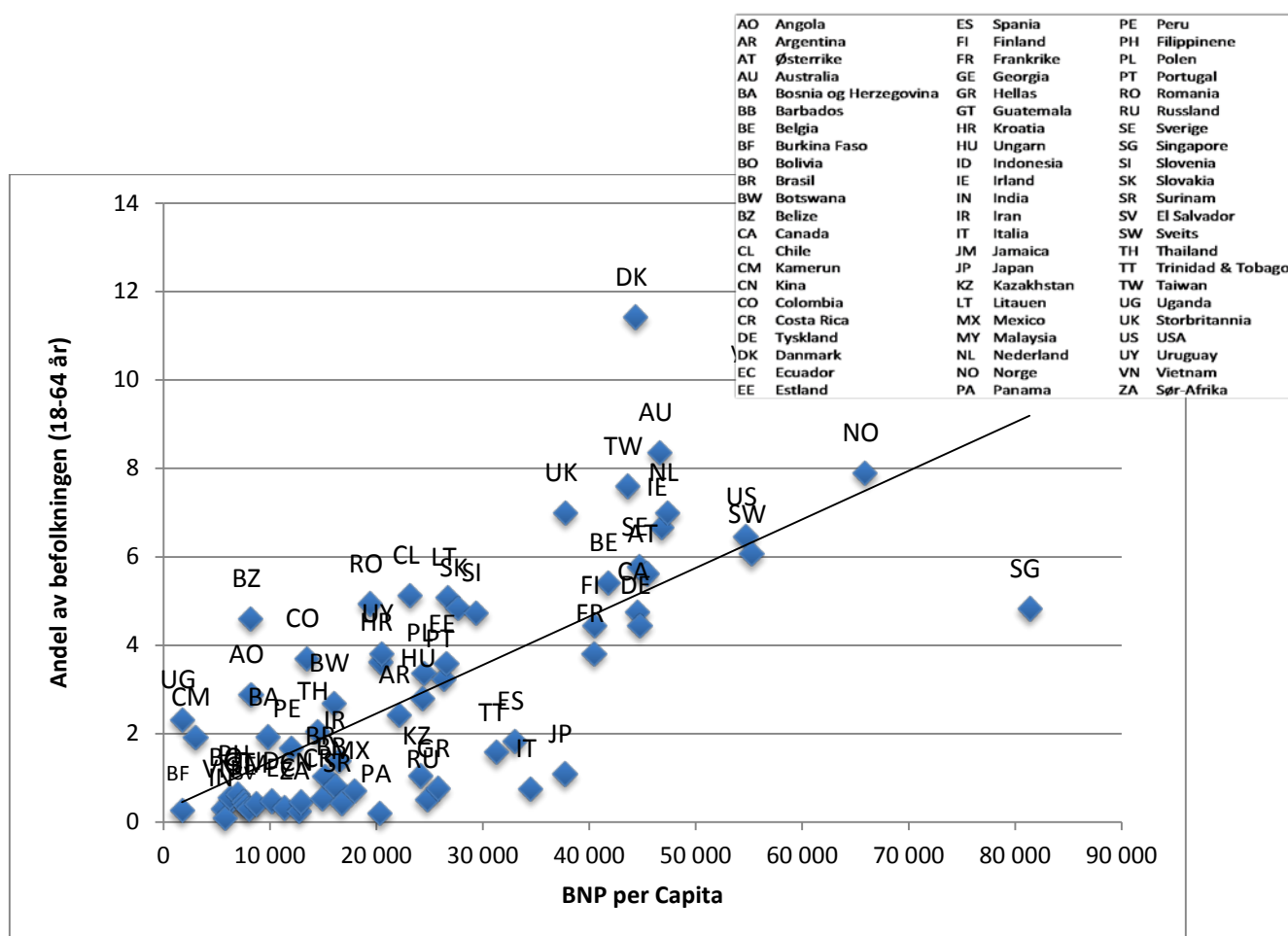

Figur 5.1 Andel av befolkningen (18-64 år) som er involvert i entreprenørskapsaktivitet i regi av sin arbeidsgiver, og i ulike roller. Norge, 2014.

Mange i den voksne befolkningen i Norge er altså involvert i entreprenørskapsaktivitet i den organisasjonen de arbeider i, en andel som langt overstiger andelen som er involvert i tidligfase entreprenørskap målt gjennom TEA (Figur 2.1). Som fenomen, er derfor entreprenørskapsaktivitet blant ansatte svært viktig å sette søkelys på.

Sammenligner vi omfanget av intraprenørskapsaktivitet i Norge med tilsvarende statistikk for andre innovasjonsdrevne land, ser vi at entreprenørskapsaktiviteten blant ansatte i eksisterende organisasjoner i Norge er blant de høyeste (Figur 5.2). Dette er interessant, spesielt siden andelen i Norge som er involvert i tidligfase entreprenørskap (TEA) er lav, også sammenlignet med andre innovasjonsdrevne land, og der utviklingen over tid er nedadgående.

Forskning på GEM modellen, blant annet illustrert i (Figur 1.1), viser at det er en negativ sammenheng mellom TEA entreprenørskap og økonomisk utvikling (BNP pr innbygger). Norge eksemplifiserer denne sammenhengen, da vi har et høyt BNP pr innbygger og lavt omfang av TEA entreprenørskap. Det er derfor spesielt interessant at man har funnet en sterk positiv sammenheng mellom intraprenørskap og økonomisk utvikling blant land i de nye dataene om intraprenørskap som nå er samlet inn i GEM prosjektet, som illustrert i Figur 5.2. Figuren viser at det er en svært sterk sammenheng mellom BNP per innbygger (GDP per capita) og andelen i befolkningen involvert i intraprenørskap, der man kan se at Norge (NO) scorer høyt på både økonomisk utvikling (BNP) og samtidig er blant de landene med høyest omfang av entreprenørskap blant ansatte.

Figur 5.2 Sammenhengen mellom entreprenørskapsaktivitet blant ansatte og BNP per capita.

Kilde: Singer, Amorós og Moska (2015).

Den globale GEM rapporten viser videre at omfanget av intraprenørskap blant ansatte i befolkningen synes å stige med høyere økonomisk utvikling, og at denne sammenhengen er spesielt sterk blant de innovasjonsdrevne landene (Singer, m.fl., 2015). Selv om årsaks-virkningsforholdet mellom entreprenørskap og økonomisk utvikling er både komplekst og uklart, er det fristende å tenke at en høy andel intraprenørskap i den norske befolkningen er en viktig drivkraft bak omstillings- og konkurranseevnen til bedrifter og organisasjoner i private og offentlig sektor i Norge. GEM globalt, og nasjonalt, har slik pekt på (omfanget av) et viktig fenomen, entreprenørskapsaktivitet blant

arbeidstakere, som man fremdeles vet relativt lite om, men som synes å være svært viktig å kartlegge videre og forstå bedre. Et fokus på arbeidstakere i eksisterende organisasjoner og hvorvidt disse er involvert i (ulike typer) entreprenørskapsaktivitet for sin arbeidsgiver, synes slik å være et svært nyttig tillegg til andre undersøkelser som kartlegger omfanget av for eksempel innovasjon i næringslivet. Mens sistnevnte (kartlegginger av innovasjon blant foretak) nå har blitt en institusjonalisert del av det offentlige Norges informasjonsinnhenting gjennom SSBs regelmessige undersøkelser om dette til næringslivet, en type undersøkelser som har fremskaffet svært nyttig kunnskap, er kartlegginger av intraprenørskap blant arbeidstakere lite utviklet. Årets GEM rapport har imidlertid vist at det kan være grunn til å videreutvikle slike målinger.

Merk at statistikken så langt i dette kapittelet har hatt den voksne befolkningen mellom 18 og 64 som referansepunkt, i tråd med den globale GEM rapporten. Siden langt fra alle i den voksne befolkningen er arbeidstakere, vil omfanget av entreprenørskapsaktivitet blant kun arbeidstakere være høyere enn omfanget av entreprenørskapsaktivitet i den voksne befolkningen generelt sett. Begrenser man utvalget til de som oppgir å ha et ansettelsesforhold (deltid eller fulltid) er omfanget av intraprenørskap blant norske arbeidstakere på 21,4 % i det nasjonale GEM utvalget.

Målingene av intraprenørskap hittil har inkludert ansatte i offentlig og privat sektor. Innovasjon og intraprenørskap er noe som tradisjonelt sett har vært forbundet med næringslivet (refs). Det er først i de senere år man har fått øynene opp for at innovasjon og intraprenørskap også er noe som skjer i organisasjoner i andre sektorer, slik som offentlig sektor. Skiller man på offentlig og privat sektor viser statistikken at 22,8 % av respondentene med et ansettelsesforhold i privat sektor har vært involvert i intraprenørskapsaktivitet siste 3 år. Tilsvarende tall for personer med et ansettelsesforhold i offentlig sektor er 17,7 %. Omfanget av intraprenørskapsaktivitet blant arbeidstakere i offentlig sektor er slik noe lavere enn i privat sektor, men kanskje likevel overraskende høyt, spesielt siden målingen av intraprenørskapsaktivitet ikke inkluderer interne prosessforbedringer etc.

Oppsummert viser dette kapittelet at omfanget av intraprenørskap i den voksne befolkningen i Norge er høyt, at Norge er blant de landene i GEM globalt med høyest omfang av slikt entreprenørskapsaktivitet, og at det eksisterer en sterk sammenheng mellom intraprenørskap og økonomisk utvikling (BNP pr innbygger) blant land.

6 RAMMEBETINGELSER FOR ENTREPRENØRSKAP

Som nevnt i kapittel 1 består GEM av to deler: Befolkningsundersøkelsen blant et representativt utvalg av den voksne befolkningen i hvert land og ekspertundersøkelsen som består av en spørreundersøkelse blant minimum 36 nasjonale eksperter innenfor entreprenørskap. Hittil har vi rapportert fra befolkningsundersøkelsen. I dette kapittelet beskriver vi noen av de viktigste resultater fra ekspertundersøkelsen for 2014. Vi sammenligner også de norske dataene med data fra andre land som det er naturlig å sammenligne Norge med. I 2014 var det 37 eksperter som svarte på den norske delen av undersøkelsen. Ekspertene kommer fra ulike områder som finans, utdanning, politikk-utforming, rådgivning, forskning og aktivt entreprenørskap. Hvert år byttes noen i ekspertpanelet ut slik at ekspertpanelet kontinuerlig fornyes samtidig som kontinuiteten opprettholdes.

Ekspertundersøkelsen omfatter ulike spørsmål om rammebetingelsene for entreprenørskap i Norge for 2014. GEM benytter 12 ulike rammebetingelser for entreprenørskap i et land, som hver måles ved hjelp av 3-5 utsagn som besvares på en skala fra 1-5, der 1 angir "helt uenig" og 5 angir "helt enig". Tabell 5.1 gir en oversikt over de rammebetingelsene som inngår i GEM 2014.

Tabell 5.1 GEMs mål for rammebetingelser for entreprenørskap.

A	Finansiering – tilgangen til finansiering for små og mellomstore bedrifter
B	Politisk prioritering, skatter og avgifter – i hvilken grad politiske prioriteringer støtter opp om entreprenørskap. Denne rammebetingelsen har to komponenter: B1 – Politiske prioriteringer B2 – Skatter og avgifter
C	Offentlige programmer for entreprenørskap – tilstedeværelsen og kvaliteten på programmer som støtter SMB.
D	Utdanningssystemet – i hvilken grad entreprenørskap er et tema i undervisningen. Denne rammebetingelsen har to komponenter: D1 – Entreprenørskapsutdanning for barn og unge D2 – Entreprenørskapsutdanning for voksne
E	Teknologioverføring og teknologiutvikling – i hvilken grad forskning og utvikling fører til ny kommersiell virksomhet og er tilgjengelig for SMBer.
F	Kommersiell og profesjonelle infrastruktur – tilstedeværelsen og håndtering av lovverk som sikrer åndsverk og utnyttelsen av disse.
G	Tilgang til hjemmemarkedet – i hvilken grad det institusjonelle rammeverket sikrer SMBer tilgang til hjemmemarkedet. Denne rammebetingelsen har to komponenter: G1 – Markedsdynamikk, om det skjer endringer i markedet G2 – Markedstilgang, om nye bedrifter har tilgang til hjemmemarkedet
H	Fysisk infrastruktur – i hvilken grad SMBer har tilgang til adekvat data, telefon, vann, vei og eiendom.
I	Kulturelle og sosiale normer – i hvilken grad sosiale og kulturelle normer oppmuntrer til eller hindrer ny økonomisk aktivitet.

Norges økonomi er, som nevnt i kapittel 1, klassifisert som en innovasjonsdrevet økonomi (Porter, Sachs & McArthur, 2002). En innovasjonsdrevet økonomi kjennetegnes ved at den er kompleks, kunnskapsintensiv og at bedrifter må produsere og levere varer og tjenester ved hjelp av sofistikerte produksjonsprosesser for å overleve (Sala-i-Martin et al., 2008). Entreprenører i Norge må derfor håndtere komplekse reguleringer, teknologier, markedsbehov og organisatoriske strukturer for å være konkurransedyktig. Konkurransenevnen for entreprenører i en innovasjonsøkonomi er avhengig av evnen til å tilby kunnskapsbaserte produkter og tjenester (Martinez et al., 2010). Dette betyr at det er kunnskapskrevende å etablere og drive bedrift i Norge. At Norge er klassifisert som en

innovasjonsdrevne økonomi, betyr imidlertid ikke at all økonomisk aktivitet er innovasjonsdrevne. Mens en stor del av den økonomiske aktiviteten er avhengig av innovasjonsprosesser, er andre deler av den norske økonomien faktordrevet eller effektivitetsdrevet. Det kan også være regionale forskjeller i hvilke type økonomi som er den fremherskende. Vi vil her derfor gå inn på rammebetingelser som støtter faktordrevne så vel som effektivitetsdrevne økonomier, i tillegg til faktorer som fremmer en innovasjonsdrevet økonomi.

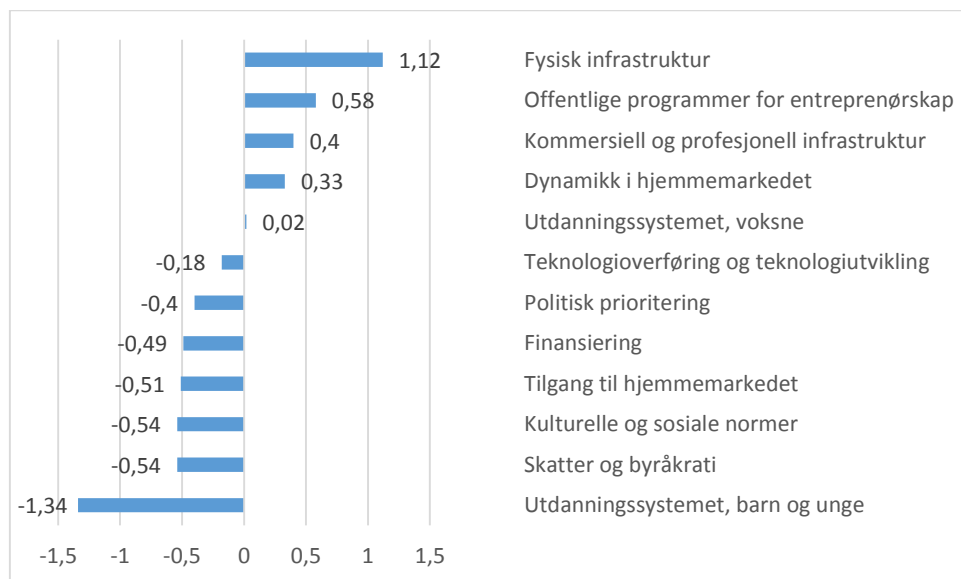
De totalt 12 rammebetingelsene GEM opererer med i 2014 kan sorteres etter hvilken type økonomi de i hovedsak fremmer (Tabell 5.2). I en faktordreven økonomi stimuleres entreprenørskap av et velutbygd utdanningssystem, en velfungerende fysisk infrastruktur og enkel tilgang til hjemmemarkedet. Andre grunnleggende forutsetninger for entreprenørskap er et stabilt og forutsigbart byråkrati og skattesystem. De forholdene som støtter en økonomisk utvikling kjennetegnet av industribygging og skalafordeler, er et velfungerende finansieringssystem, at teknologien som utvikles enkelt tilflyter industrien slik denne kan utnytte nyvinningene kommersielt, at det er en tilstrekkelig dynamikk i hjemmemarkedet til å underbygge en industriell plattform for videre satsning. En innovasjonsdrevne økonomi kjennetegnes av små serier tilpasset spesifikke kundebehov og en utstrakt dynamisk arbeidsdeling bedriftene imellom. Dette støttes av politisk prioritering av entreprenørskap, målrettede offentlige programmer, et utdanningssystem som bidrar til en innovativ og entreprenøriell kultur og til en bygging av en kunnskapsbase som gjør at virketrangen blir forløst, samt en kommersiell og profesjonelle infrastruktur.

Tabell 5.2 GEMs mål for rammebetingelser for entreprenørskap, i forhold til typer av økonomier.

	Faktordreven økonomi, grunnleggende forutsetninger som støtter arbeidsintensive entreprenørielle tiltak
B2	Skatter og byråkrati
D1	Utdanningssystemet, barn og unge
G2	Tilgang til hjemmemarkedet
H	Fysisk infrastruktur
	Effektiviserende forhold som støtter industriutvikling
A	Finansiering
E	Teknologioverføring og teknologiutvikling
G1	Dynamikk i hjemmemarkedet
	Innovasjonsfremmere og støtte til forretningsmessig tjenesteyting
B1	Politisk prioritering
C	Offentlige programmer for entreprenørskap
D2	Utdanningssystemet, voksne
F	Kommersiell og profesjonell infrastruktur
I	Kulturelle og sosiale normer

Figur 5.1 viser er første oversikt over hvordan ekspertene vurderer rammebetingelser for entreprenørskap i Norge. Ekspertenes score på de ulike rammebetingelser er sammenlignet med skalaens middelværdi, og positive tall betyr at ekspertene er enige i at Norge har gode rammebetingelser på det aktuelle området, mens negative tall betyr at ekspertene er uenige at den aktuelle rammebetingelsen er god i Norge. På fire av de 12 rammebetingelsene mener ekspertene at Norge gjør det godt. Dette er særlig den fysiske infrastrukturen, men også offentlige programmer for entreprenørskap, kommersiell og profesjonell infrastruktur og dynamikk i hjemmemarkedet som fremmer entreprenørskap. Utdanningssystemet for voksne plasserer ekspertene midt på treet som rammebetingelse for entreprenørskap. Når det gjelder de øvrige rammebetingelsene, mener ekspertene at vi ikke er spesielt godt stilt i Norge. Særlig gjenlender dette utdanningssystemet for barn

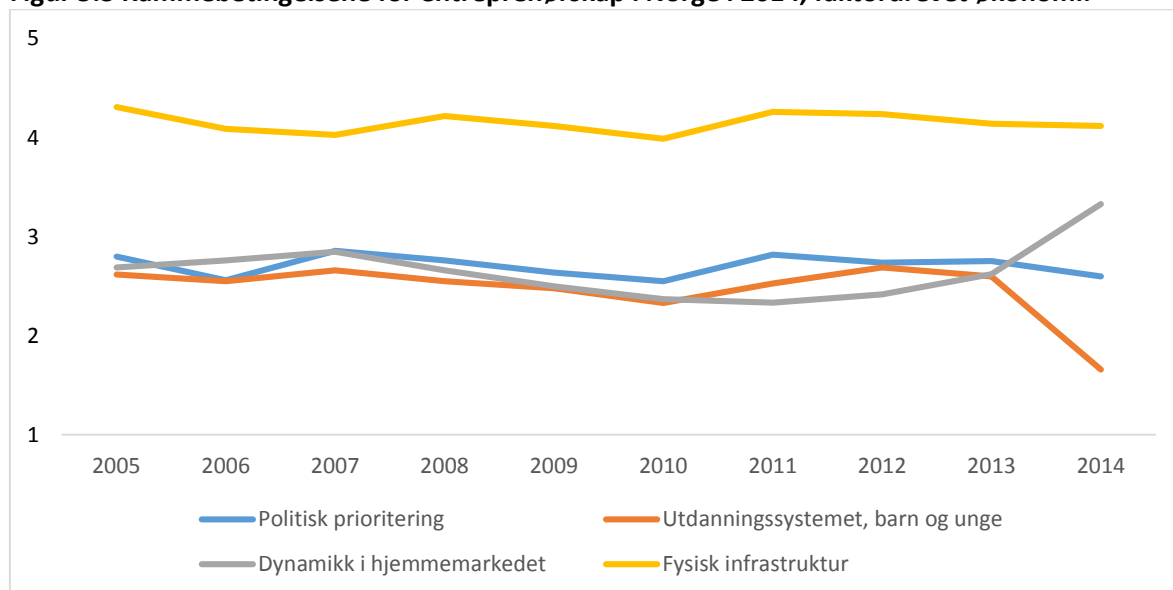
og unge, men også finansiering, tilgangen til hjemmemarkedet for nye og små bedrifter, hvordan de kulturelle og sosiale normene i Norges støtter entreprenørskap, samt skatter og byråkrati.

Figur 5.1 Ekspertenes vurdering av rammebetingelsene for entreprenørskap i Norge, 2014.

Figur 5.2 viser utviklingen over tid i hvordan de norske ekspertene vurderer rammebetingelsene for den faktordrevne delen av økonomi i Norge frem til 2014. Ekspertene er minst fornøyd med rammebetingelsene knyttet til utdanningssystemet for barn og unge, ifølge ekspertene har det vært en negativ utvikling i den senere tiden for i hvor stor grad utdanningssystemet bygger opp om barn og unges entreprenørielle muligheter. Dynamikken i hjemmemarkedet har ifølge ekspertene økt og gitt større muligheter for nye bedrifter å etablere seg. Ekspertene er mest fornøyd med forutsetninger for entreprenørskap relatert til den fysiske infrastrukturen. De er likevel fremdeles minst fornøyd med transportmuligheter innenfor området fysisk infrastruktur.

Figur 5.3 Rammebetingelsene for entreprenørskap i Norge i 2014, faktordrevet økonomi.

Likeledes er det lite utvikling å spore i hvordan de norske ekspertene vurderer forhold en kan argumentere med som spesielt gunstig for en innovasjonsdrevet økonomi; skatter og avgifter, utdanningssystemet for voksne, kulturelle og sosiale normer, offentlig programmer for entreprenørskap og kommersiell og profesjonell infrastruktur. Rammebetingelsene for den innovasjonsdrevne delen av økonomien i Norge har vært stabile i Norge de siste årene. Ekspertene er mest fornøyd med situasjonen for den kommersielle og profesjonelle infrastrukturen og minst fornøyd med utformingen av skatter og avgifter.

Tabell 5.3 viser rammebetingelsene for en faktordrevet økonomi for de innovasjonsdrevne landene som deltok i GEM 2014. Tabellen viser at Norge ifølge ekspertene scorer høyt og rangeres som nr 7 av 27 land. Ekspertene i Frankrike, Australia, Sverige, Japan, Puerto Rico og Singapore er mer positive til hvordan sitt lands rammebetingelser støtter opp om den faktordrevne økonomien i sitt land. Norges score er 2.9 og det er bedre enn gjennomsnittsverdien på 2.7.

Tabell 5.3 Rammebetingelser som fremmer en faktordrevet økonomi, innovasjonsdrevne land.

Land	Politisk prioritering	Utdannings-systemet, barn og unge	Dynamikk i hjemmemarkedet	Fysisk infrastruktur	Gjennomsnitt
Frankrike	3,1	2,9	3,4	4,8	3,6
Australia	3,3	3,1	3,4	4,5	3,6
Sverige	3,7	2,6	3,0	4,5	3,4
Japan	3,2	2,5	2,6	4,4	3,2
Puerto Rico	2,9	2,5	2,8	4,1	3,1
Singapore	2,5	2,6	2,8	4,3	3,0
Norge	2,6	1,7	3,3	4,1	2,9
Portugal	2,9	2,1	2,8	3,8	2,9
Taiwan	2,9	1,6	2,6	4,3	2,9
Trinidad & Tobago	2,4	2,2	2,8	3,9	2,8
USA	2,3	2,2	2,7	4,0	2,8
Italia	3,0	1,8	2,3	4,0	2,8
Tyskland	2,3	2,4	2,7	3,5	2,8
Spania	2,0	2,0	3,2	3,8	2,7
Hellas	2,3	2,3	2,6	3,5	2,7
Qatar	2,4	2,1	2,6	3,4	2,6
Canada	2,2	1,8	2,8	3,8	2,6
Sveits	2,4	1,8	2,5	3,6	2,6
Luxemburg	2,1	2,0	2,7	3,5	2,6
Danmark	2,2	2,3	2,9	2,9	2,6
Østerrike	1,9	1,7	2,6	3,9	2,5
Irland	1,9	2,0	2,2	3,3	2,3
Nederland	2,1	1,8	2,3	3,1	2,3
Finland	1,5	1,8	2,5	3,3	2,3
Belgia	1,7	1,5	2,1	3,5	2,2
UK	1,5	1,7	2,6	2,9	2,2
Slovenia	1,5	1,5	2,2	2,9	2,0
Gjennomsnitt	2,9	2,3	2,9	4,4	2,7

Tabell 5.4 viser rammebetingelsene for en effektivitetsdrevet økonomi for de innovasjonsdrevne landene som deltok i GEM 2014. Tabellen viser at Norge ikke scorer så høyt på dette feltet og rangeres som nr 17 av 27 land. Ekspertene i Sverige, USA, Frankrike, Tyskland, og Danmark er alle mer positive til hvordan sitt lands rammebetingelser støtter opp om den effektivitetsdrevne delen av økonomien.

Tabell 5.4 Rammebetingelser som fremmer en effektivitetsdrevet økonomi, innovasjonsdrevne land

Land	Finansiering	Teknologioverføring og teknologiutvikling	Tilgang til hjemmemarkedet	Gjennomsnitt
Puerto Rico	3,3	2,7	3,6	3,2
Canada	2,8	2,4	4,0	3,1
Sverige	3,2	3,6	2,3	3,0
USA	3,0	2,6	3,3	3,0
Spania	3,4	3,0	2,5	3,0
Frankrike	2,8	2,9	2,9	2,8
Italia	2,8	2,7	3,0	2,8
Portugal	2,8	2,8	2,8	2,8
Singapore	2,6	2,7	3,1	2,8
Tyskland	2,8	2,2	3,3	2,8
UK	2,6	2,2	3,5	2,7
Østerrike	2,6	2,4	3,1	2,7
Danmark	2,4	2,6	3,1	2,7
Nederland	3,0	2,2	2,9	2,7
Japan	2,6	2,8	2,6	2,7
Australia	2,7	2,8	2,4	2,6
Norge	2,5	2,8	2,5	2,6
Slovenia	2,5	2,0	3,4	2,6
Belgia	2,1	2,3	3,4	2,6
Hellas	2,3	2,4	3,1	2,6
Finland	2,0	2,5	3,2	2,6
Trinidad & Tobago	2,3	2,2	3,0	2,5
Sveits	2,1	2,5	2,9	2,5
Irland	2,2	2,4	2,8	2,5
Qatar	2,4	2,2	2,7	2,4
Taiwan	2,4	2,2	2,2	2,2
Luxemburg	2,2	1,9	2,4	2,2
Gjennomsnitt	2,6	2,5	3,0	2,7

Tabell 5.5 viser rammebetingelsene for en innovasjonsdrevet økonomi for de innovasjonsdrevne landene som deltok i GEM 2014. Tabellen viser at Norge ifølge ekspertene scorer høyt og rangeres som nr 7 av 27 land. Også her er ekspertene i Sverige, Australia, Frankrike og USA er mer positive til hvordan sitt lands rammebetingelser støtter opp om den innovasjonsdrevne økonomien i sitt land.

Tabell 5.5 Rammebetingelser som fremmer en innovasjonsdrevet økonomi, innovasjonsdrevne land.

Land	Skatter og byråkrati	Offentlige programmer for entreprenørskap	Utdannings-systemet, voksne	Kommersiell og profesjonell infrastruktur	Kulturelle og sosiale normer	Gjennomsnitt
Sverige	3,1	3,5	3,4	3,5	3,4	3,4
Puerto Rico	3,4	3,3	3,1	3,3	3,5	3,3
Australia	3,3	3,4	3,4	3,6	2,8	3,3
Frankrike	2,6	3,2	3,2	3,7	3,6	3,2
Portugal	2,9	3,5	2,8	3,3	2,7	3,0
USA	2,7	2,6	2,9	3,1	3,8	3,0
Norge	2,5	3,6	3,0	3,4	2,5	3,0
Singapore	2,7	3,0	2,8	3,3	3,1	3,0
Taiwan	2,8	3,1	3,0	2,8	3,1	2,9
Japan	2,5	3,2	2,6	3,4	2,9	2,9
Qatar	2,8	3,0	3,0	2,8	3,0	2,9
Tyskland	2,9	2,6	3,0	3,0	2,8	2,9
Italia	3,0	3,2	2,9	3,1	2,1	2,9
Canada	3,1	2,8	2,5	2,8	3,0	2,8
Spania	2,6	2,7	2,8	3,7	2,2	2,8
Hellas	2,4	2,4	3,1	3,3	2,7	2,8
Finland	2,1	2,7	3,1	2,9	3,0	2,8
Irland	2,3	2,7	3,1	2,6	3,0	2,7
Sveits	2,5	2,9	2,6	3,0	2,6	2,7
Trinidad & Tobago	1,8	2,2	2,9	3,4	3,2	2,7
Danmark	2,5	2,5	2,7	3,1	2,6	2,7
Østerrike	2,4	2,4	2,8	3,3	2,3	2,7
Nederland	3,0	2,3	2,6	2,6	2,5	2,6
Luxemburg	2,2	2,1	2,9	2,8	3,1	2,6
Slovenia	2,4	2,2	2,5	2,5	2,4	2,4
UK	2,4	2,1	2,3	2,8	2,2	2,4
Belgia	2,1	2,0	2,3	3,1	2,5	2,4
Gjennomsnitt	2,6	2,8	2,9	3,1	2,8	2,8

Ekspertene ble videre bedt om å angi de tre viktigste forholdene som hemmer og fremmer entreprenørskap, samt hvilke tre viktigste forhold myndighetene bør fokusere på for å øke entreprenørskap blant den norske befolkningen. Ekspertene mener at de kulturelle og sosiale normene er den viktigste faktoren som hemmer entreprenørskap, de mener også at mangel på finansiering er en stor ulempe og at offentlige programmer for entreprenørskap kan bli bedre. Den faktoren som ifølge ekspertene bidrar mest til entreprenørskap er utdanningssystemet, og de mener også at de kulturelle og sosiale normene i stor grad spiller på lag med entreprenørskap samtidig som de mener at mange entreprenører greier å skaffe seg finansiering. Dette betyr nok at ulike aspekter ved de kulturelle og sosiale normene virker ulikt, det vil derfor være interessant å vite mer om hvilke elementer av kulturen som hemmer og hvilke som fremmer og hvordan en kan styrke de fremmende elementene. Det er likeledes ikke klart for hvilke entreprenører finansiering er en fremmer og for hvem den er en hemmer. Ekspertene mener at offentlige myndigheter med fordel kan forbedre aspekter ved den politiske prioriteringen og skatter og byråkrati. Ekspertene råder også myndighetene til å fokusere på å forbedre finansieringsmulighetene for entreprenører samt å tilrettelegge for entreprenørskap gjennom en styrking av offentlige programmer for entreprenørskap.

GEM ber også ekspertene mulighet til å gi en tekstlig beskrivelse av hva de mener om rammebetingelsene for entreprenørskap i Norge. Ekspertenes kommentarer bygger opp under konklusjonen om at finansiering, politisk prioritering og utdanningssystemet engasjerer sterkt. Ekspertene kommer med kommentarer som: *"De to største problemene er bevilgninger til etablererstønad og i større grad forankre entreprenørfaget i grunnskole og videregående skole"*. Andre eksperter uttaler seg om mulighetsrommet for forenklinger som vil gjøre det lettere for entreprenører og småbedrifter å utøve sitt fag og levere varer og tjenester til sine kunder: *"Overdrevent detaljert byråkrati, skatteregler og manglende forståelse blant politikere for betingelser som fremmer entreprenørskap er de viktigste hindringene. I tillegg kommer en særnorsk motvilje mot vedlikehold og utbygging av fysisk infrastruktur."* Dette støttes av uttalelsene fra en annen ekspert: *"Vi drukner i pålegg fra Arbeidstilsynet, krevende HMS arbeid, avgifter og dokumenter som ikke fremmer vekst, men som kveler den. Dette er ugress i åkeren og noen ganger lurar jeg på om det er ugress vi dyrker."* Andre eksperter peker på at entreprenører og småbedriftseiere har et svakere sikkerhetsnett: *"En viktig hindring er at arbeidstakere har sosiale rettigheter som er ikke tilgjengelige for selvstendige næringsdrivende. Dette kan og bør endres hvis vi vil fremme bedriftsetablering."* I tillegg etterspør ekspertene tiltak som kan tilgjengeliggjøre teknologi, ytterligere forenkle byråkratiet og legge til rette for lokale næringsklynger.